

Madártávlat

Madártani és természetvédelmi folyóirat

2016
tavasz

**Az év madara:
a haris**

**Rétisasok
Lengyelországban**

**Harkályok
között**

**Kitaibel Pál
és a földikutya**

Madárodúk és etetők, madáreleség, ajándéktárgyak, festmények, CD-k, madaras könyvek, játékok széles választéka az MME Természetbarátok boltjában!

Minox és Leica
spektívek
és távcsövek
az egyik
legjobb áron
az országban!

Boltunkban már
bankkártyával is
lehet fizetni!

Boltunk kínálata folyamatosan bővül! Ismerkedjen meg teljes választékunkkal, látogassa meg a www.mme.hu/bolt honlapunkat!

Termékeink megvásárlásával madárvédelmi munkánkat segíti!

KIADJA

Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület
(MME) közhasznú társadalmi szervezet
„A madárbarát Magyarországiért!”
1121 Budapest, Költő utca 21.
Tel.: (06-1) 275-6247 • Fax: (06-1) 275-6267 • www.mme.hu

FŐSZERKESZTŐ
Ujhelyi Péter

MUNKATÁRSÁK

Ács László • MME Bolt
Bajor Zoltán • gyakorlati madárvédelem
Bodnár Katalin • társadalmi kapcsolatok
Drexler Szilárd • természetvédelem
Hadarics Tibor • faunisztika
Halpern Bálint • kétlábú- és hullóvédelem
Haraszthy László • madártan
Horváth Márton • ragadozómadár-védelem
Karcza Zsolt • Madárgyűrzési Központ
Kincses László • környezeti nevelés
Lendvai Csaba • helyi csoportok
Madas Katalin • BirdLife-partnerek
Nagy Dénes • területvédelem
Nagy Károly • Monitoring Központ
Orbán Zoltán • Madárbarát kert
Vásóny Petra • Marketing

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓK

Aradi Csaba (Hortobágyi Nemzeti Park, ny. ig.)
Csányi Vilmos (akadémikus, ELTE Etológiai Tanszék, ny. tszvez.)
Csorba Gábor (Magyar Természettudományi Múzeum Állattára)
Csőrgő Tibor (ELTE TTK, Biológiai Intézet)
Fekete Gábor (akadémikus, MTA Ökológiai Kutatóközpont, Ökológiai és Botanikai Intézet)
Kordos László (Magyar Állami Földtani Intézet)
Láng István (akadémikus, kutatóprofesszor)
Molnár V. Attila (Debreceni Egyetem, Növénytan Tanszék)
Papp László (Magyar Természettudományi Múzeum Állattára)
Somogyi Péter (akadémikus, Anatomical Neuropharmacology Unit, University of Oxford)

FOTOGRAFIAI TANÁCSADÓK

J. Artyuhin • **Berta Béla** • **Forrágy Csaba**
Imre Tamás • **Kalotás Zsolt** • **Kármán Balázs** •
Lóki Csaba • **Máté Bence** • **Nehézy László** •
Novák László • **Streit Béla** • **Suhayda László** •
Vizúr János

GRAFIKUSOK

Kókay Szabolcs • **Matyikó Tibor** • **Zsoldos Márton**
TÖRDELES, NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS
Netraw Kft.

SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR

Bányai Lászlóné

TERJESZTÉS

Harangi István

ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ

Schmidt Egon

FELELŐS KIADÓ

Halmos Gergő MME ügyvezető igazgató

NYOMTATÁS ÉS KÖTÉS

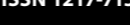
Korrekt Nyomdaipari Kft.

FELELŐS VEZETŐ

Barkó Imre ügyvezető igazgató

ISSN 1217-7156

TÁMOGATÓNK

BirdLife
INTERNATIONAL

A címlapon: **Haris (Habarics Béla)** felvétele

5 év – összegzés

Tavaszi küldöttközgyűlésünk jó alkalmat ad arra, hogy az elmúlt 5 évre visszatekintve számot vessünk a mögöttünk álló esztendőök eredményeivel. Mint minden szervezet, így mi is részesei lehettünk számos felemelő eseménynek, de igen sok kihívással is találkoztunk. A korábbi gondos tervezés és vezetés ellenére 2011-ben nagy teherrel kellett átvennie az új elnökségnek az MME irányítását. A jelentős likviditási problémákat gyorsan kellett hatékony döntésekkel megszüntetni, de szerencsére már a ciklus elején látható volt, hogy ez a kedvezőtlen állapot nem lesz tartós. 2012-ben több nagy nyertes európai uniós pályázatnak köszönhetően anyagi helyzetünk stabilizálódott, így a legfenyegetőbb veszélyt magunk mögött hagyva, lényegesen biztosabb alapokra helyezkedve folytathattuk a munkát. Az 5 év alatt számos pályázat indítása mellett többet le is zártunk. Sikeresen fejeztük be többek között a *Kerecsen LIFE+*, a *Kék vércse LIFE*, valamint *Rákosi vipera LIFE+* számos eredményt hozó programjait. 2014-ben egyesületünk 40 éves lett, ami alkalmat adott az MME elmúlt évtizedekben elért eredményeinek áttekintésére. Ebben az időszakban került sor a *HELICON LIFE* keretein belül a Jászberény melletti *Sasközpont* megnyitására, az *Emlővédelmi Szakosztályunk* életre hívására, valamint a 2012–2016-os időszak irányait meghatározó új stratégia elkészítésére is.

Az előremutató események sorát még oldalakon lehetne folytatni, de szót kell ejtenünk az érem másik oldaláról, életünk, döntéseink küzdelmesebb színtereiről is. Az e ciklusban megszülető *Mezőgazdasági Munkacsoportunk* számos olyan, a magyar föld sorsát befolyásoló kérdéssel szembesült és szembesül folyamatosan, ami alapvetően meghatározza természeti sokszínűségünk jövőbeni megmaradását, s ebben jelentős veszélyek is rejlenek. Ugyanezekre a hosszú távú veszélyekre hívtuk fel a figyelmet az *Állj ki a magyar természetért!* kampánnyal, amelyben több nagy természetvédelmi szervezettel együttműködve jeleztük aggodalmunkat a védett földterületek tervezett eladása kapcsán.

Pénzügyi stabilitásunk megteremtése és megőrzése mellett is sajnálatos tényként vettük tudomásul, hogy a hazai pályázati lehetőségeink gyakorlatilag megszűntek. Ezzel egy időben következett be a részben kötelező állami feladatokat megvalósító *Monitoring Központunk* és *Madárgyűrzési Központunk* saját forrásból történő működtetése, miután az ezekre irányuló minisztériumi szerződéseink évekig nem újultak meg. Szerencsére ez utóbbi tény már a múlté, és a működtetés újra biztos lábakon áll. Az elmúlt 5 év alatt aggodva figyeltük az állami természetvédelem zsugorodását és befolyásának szinte teljes elvesztését. Ezzel együtt a folyamatosan változó jogi háttér következtében a civil szféra élete is tovább nehezült, ami elsődlegesen a megnövekedett adminisztrációs terhekben és a bizonytalanságban érhető tetten. Mindezekkel szembesülve mégis bizakodva nézünk a jövőbe. Szimpatizánsaink és támogatóink köre soha nem látott méretűre nőtt. Mindezeket jól fémjelzi, hogy míg 2011-ben a helyi csoportjaink által szervezett programokat 27 000-en látogatták meg, addig 2015-ben már több mint 40 000-en vettek részt rajtuk. Ugyanezt a fejlődést vehettük észre adománykampányaink során is, amelyek nélkülözhetetlenek az MME stabil működése szempontjából.

Összességében elmondható, hogy az elnökség elmúlt 5 éves munkája során olyan csapat részeként dolgozhatott, olyan feladatokat valósíthatott meg, amelyek hazai és nemzetközi szinten is előremutatóak. Jó érzés e szervezet irányításában úgy részt vállalni, hogy az eredmények – a sok küzdelem ellenére is – biztatást adnak a folytatáshoz. Bízom benne, hogy egyesületünk a következő 5 éves ciklussal is hasonlóan sikeres időszakot élhet meg, és további közös munkánk is hozzájárul hazánk természeti örökségének megőrzéséhez.

Bajor Zoltán

A Madártávlat korábbi lapszámait letölthetők honlapunkról:
www.mme.hu/madartavlat_magazin

Az év madara: a haris

Az év madara

© Andy Hay (rspb-images.com)

AHARIS TERMÉSZETES KÖRÜLMÉNYEK között az üde, jelentős produkcióval rendelkező, közepesen magas vegetációval borított élőhelyeket kedveli. Ezek jellemzően magas biodiverzitással rendelkező, számos jelentős természeti értéknek otthont adó gyepterületek, melyek kiterjedése az elmúlt évtizedekben folyamatosan csökkent, illetve a gyepek megmaradtak hasznosítása is egyre intenzívebbé vált. Ennek eredményeként költési lehetőségeit a faj ma már leginkább a változó intenzitással művelt mezőgazdasági területeken találja meg. Napjainkban az európai állomány nagyobb része szénatermelésre használt agrárgyepekben, illetve nemrég felhagyott, másodlagos területeken él. Az intenzív gazdálkodás (pl. gépesített kaszálás) azonban kifejezetten kedvezőtlenül érinti, az állományok mérete ezért a korábbi évtizedekben szinte az egész elterjedési területen nagyon lecsökkent. Ugyanakkor hosszabb távon a művelés elmaradásával is hamar alkalmatlanná

A harisok rendkívül rejtett életet élnek. Az afrikai telelésből későn, általában május elején térnek vissza. A hímek néhány nap elteltével intenzív "recsegésbe" kezdenek, amivel jelzik, hogy az adott terület magukénak nyilvánítják.

válak a vegetáció a haris számára, így az állományok fenntartása aktív beavatkozást is igényel. Vagyis a haris hosszú távú megőrzése az egyszerű adminisztratív védelemnél jóval összetettebb kérdés. A hatósági korlátozások, az agrártámogatások, a kompenzáció, illetve a célirányos élőhelykezelés mind-mind része lehet a védelemnek, de ezek összehangolása és a legkedvezőbb megoldások kiválasztása mind a mai napig komoly kihívást jelent.

A tőlünk nyugatabbra elhelyezkedő országokhoz képest hazánkban még viszonylag jelentős harisállomány él (500-2000 pár). Mivel a faj kiemelt természetvédelmi oltalom alatt áll (Natura 2000 jelölő, fokozottan védett), jelenléte megfelelő lehetőséget ad más gyeplakó fajok, vagy akár egész élőlényközösségek megőrzésére, vagyis jól alkalmazható ernyőfaj. Nagyon fontos ezért, hogy alapos ismeretekkel rendelkezünk az állományok méretéről és elhelyezkedéséről, a befolyásoló tényezőkről, illetve a természetvédelmi beavatkozások hatékonyságáról. Az év madara

cím jó alkalmat nyújt arra, hogy összegezzük a harissal kapcsolatos ismereteinket, ráirányítsuk a figyelmet a még feltáratlan kérdésekre és védelmi feladatokra, illetve felhívjuk a figyelmet az agrárbiotópokban élő természeti értékekre és ezek veszélyeztetettségére.

A haris költésbiológiájáról nagyon sok információ érhető el nyomtatott anyagokban, illetve különböző honlapokon (pl. mme.hu), írásunkban ezért inkább a hatékony felmérésekhez szükséges ismereteket, az elmúlt évek kutatási eredményeit, valamint az élőhelyek gyakorlati védelmével kapcsolatos tapasztalatokat és ajánlásokat mutatjuk be.

Intenzív állományváltozás

Az állományméretek és dinamikák megállapítását általában mintaterületeken gyűjtött adatok alapján végzik, teljes országos felméréseket eddig csak néhány országban tudtak kivitelezni (pl. Hollandia, Luxemburg, Ausztria, Egyesült Királyság). A közép- és nyugat-

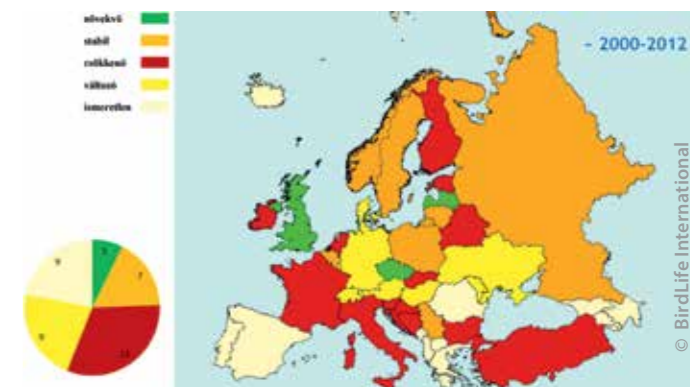
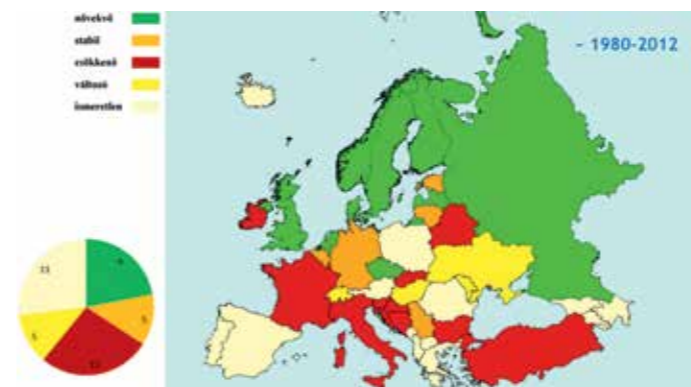
európai országok populációinak döntő többségéről évtizedekre visszamenően viszonylag pontos adatokkal rendelkezünk. Ezeknek a harisállományoknak a hosszú távú alakulását vizsgálva, teljesen egyértelmű a csökkenés, mely a kontinens nyugati és északi részén drasztikus mértékű. A keleti helyzetről sokáig keveset lehetett tudni, de az elmúlt évtizedekben itt is megindultak a felmérések. Ezek alapján csak az oroszországi populációt 1,6-3,3 millió párra becslik, mely hatalmasnak tűnik, de tudni kell, nagyon sok a bizonytalanság a felmérések pontosságában, így akár nagyságrendbeli tévedések is lehetnek benne.

2-3 évtizedes időtávlatban nézve az Oroszországtól nyugatabbra lévő állományok változását, érdekes kép rajzolódik ki előttünk. Az adatok azt mutatják, hogy a volt szocialista országokban, így hazánkban is, az 1990-es években jelentősen nőtt a haris populáció, ami annak köszön-

intenzívebbé válásával, amely az Európai Unió támogatásának megjelölésével kezdődött.

Több európai országban, mint például Svájc, Ausztria és Szlovákia, az utóbbi évtizedben megfigyelték, hogy a populációk súlypontja a magasabban fekvő régiók felé toldott el. A revírek nagy részét 1000 m feletti magasságban találják és a síkvidékekről szinte eltűntek a madarak. A szakértők a sík területeken egyre intenzívebbé váló mezőgazdasággal, esetleg a globális klímaváltozással magyarázzák a jelenséget.

Hazánkban viszonylag intenzív a harisfelmérés, bár még nem történt az ország teljes területére kiterjedő térképezés. A legfontosabb elterjedési területeket (területi állományokat) azonban úgy gondoljuk, hogy sikerült meghatározni. A revírek többségét É-ÉK-Magyarországon, a Bereg-Szatmári-sík, a Bodrogzug, a Bodroghöz, a Hegyköz, valamint a Cserhát és a Putnoki-domb-

Balra: Hosszú távú trendek Európában
Jobbra: Rövid távú trendek Európában

hető, hogy a TSZ-ek felszámolása és a mezőgazdaság összeomlása következtében jelentősen csökkent a gyepekre nehezedő nyomás, számos korábban művelt terület teljesen fel is hagytak, így a haris számára alkalmasabb élőhelyek jöttek létre. Ezzel szemben a nyugat-európai állományok nagy része, különösen az Egyesült Királyságban, Franciaországban és Svájcban továbbra is csökkent, illetve csökkenőben van. A közép-európai állományok jelentős fluktuációt mutatnak, de a populációs csúcsok megjelenésének gyakorisága és a rendszerváltozást követő időszak populációmérete is csökkent az utóbbi két évtizedben. Ez a tendencia hazánk egyes régióiban is megfigyelhető, és szoros összefüggést mutat a gyepegzálkodás egyre

ság területén találjuk. Különösen fontos költőhelyek a kisebb vízflyások völgyei (pl. Szuha-, Bódvavölgy), illetve a Tiszát és a Bodrogot kísérő árterületek. Ezek az élőhelyeken akár 11,5-14,2 hím/km² sűrűségben is megtaláltuk a fajt. A Dunántúlról a legtöbb előfordulási adata a Zselicség, a Hegyhát és Belső-Somogy területéről ismert, de az állománysűrűség itt jóval kisebb.

A harisállományok nagysága egy-egy területen igen jelentős mértékben ingadozhat az egymást követő években. Az ingadozás egyik oka a faj alacsony túlélési rátája, míg másik az elképesztő mobilitása. A harisok Nyugat-Európában alkalmanként tapasztalt nyár közepi beözönléseit például az oroszországi és belorusz költőterületeket érintő áradások következményének tartják,

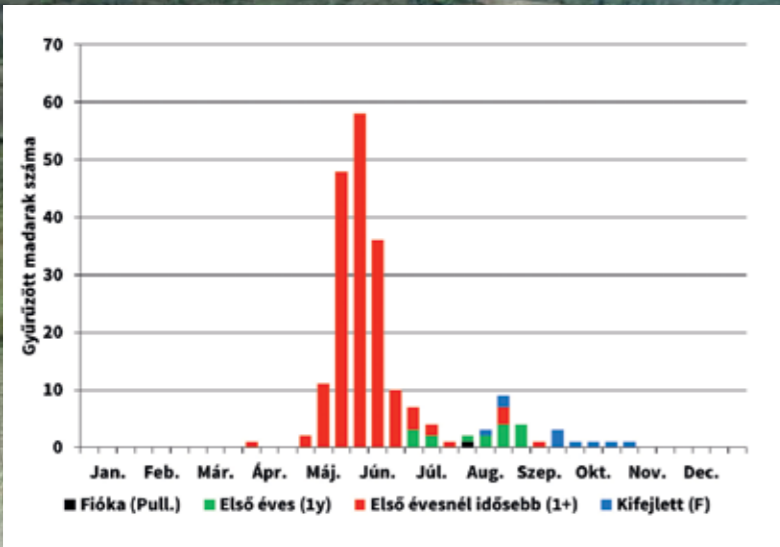
melyek lehetetlenné teszi a madarak fészkelését a keleti szálláshelyeken. Néhány gyűrűzési adattal sikerült is bizonyítani az egy költési időszakon belül történő rendkívül gyors, akár ezer km-nél is nagyobb elmozdulást.

A legfontosabb hazai költőterületek felmérési eredményeinek összevetése során mi is tapasztaltuk, hogy a helyi állományok változása nincs minden évben szinkronban egymással. A bodrogzugi állomány például gyakran eltérő irányú változásokat mutat, mint más hazai populációk. Ennek alapvetően a Tiszalöki Vízerőmű visszaduzzasztó hatása lehet az oka, mivel a legfontosabb hazai költőhelyeken 2-2,5-szer lassabban történik az árvíz leürülése, mint a Tisza más árterületein, illetve az egyéb hazai költőhelyeken. Előfordul, hogy a madarak egyes években egyáltalán nem találnak itt lehetőséget, illetve a költési időszakban – nagy valószínűséggel hátrahagyva a tojásokat, fiókákat – köl-

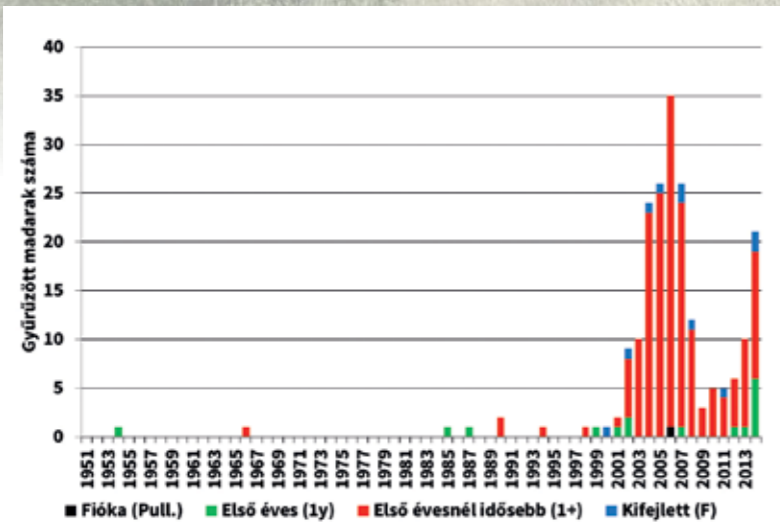
© Boldogh Sándor felvétele

© BirdLife International

A Magyarországon megjelölt harisok (1951-2014) gyűrűzési ideje (10 napos összesítések) Lent: A Magyarországon megjelölt harisok évenkénti száma (1951-2014)

Beregben szintén előfordult gyümölcsösben, erdőtelepítésben, de több alkalommal olyan intenzív fűszéna termő szántón is, ahol a fűmagasság legalább 1,5 m volt.

Hogyan mérjük fel az állományt

A haris rendkívül rejtett életet él, a territóriumok térképezése a hímek jellegzetes nászhangja alapján éjszaka történik. Az afrikai telelésből későn, általában május elején térnek vissza, de a hímek csak napok elteltével kezdenek intenzív recsegésbe. A revírek felmérését ezért az első vonulási hullám lecsengést követően, általában május 15-től szoktuk elindítani. A madarak hangadási aktivitása alapvetően a kialakult párkapcsolat aktuális állapotának függvénye. Éjszaka gyakorlatilag folyamatosan szólnak a territóriumot foglalni próbáló, illetve az ezzel már rendelkező és azt aktívan védelmező, de még párba nem állt

© Kókay Szabolcs

hímek. A már párt talált hímek éjszakai hangadási aktivitása időszakosan lecsökken, és inkább napal (hajnalban) szólnak. Jelentősen bonyolítja a képet, hogy a haris poligám párzási rendszerben élő, két fészkeljűt nevelő faj (vagyis az adott évben egy hím több tojással és egy tojó több hímmel is párba állhat). A sikeresen párba állt, illetve az egy adott területen tojóhoz nem jutó hímek újabb párzási lehetőségeket keresnek, ezért különösen a költési időszak első felében jelentős átmozgásokat tapasztalunk a költőhelyek között. Gyakran előfordulhat ezért, hogy számbeli eltérés van két egymást követő felmérés eredménye között. A vizsgálatok azt mutatják, hogy egyszeri felméréssel 70-80%-a található meg a revíreknek, ezért legalább két felmérés javasolt úgy, hogy a felmérés között legalább 15 nap eltelik. A hímek harsogó hangja sikerterületen és szélcsendes időben 1,5 km távolságra is elhallatszik, a felméré-

sek során azonban általában nem ilyen ideálisak a körülmények. Ennek megfelelően, a felméréseket úgy kell tervezni, hogy lehetőség szerint még szélcsendes vagy gyenge szellős időben se legyenek 500 méternél nagyobb távolságban lévő felmérési területek. Ez azért is fontos, mivel több madár jelenléte esetén a közelebb lévő egyedek hangja elnyomhatja a távolabbiak hangját, így jelentős mennyiségű példány kimaradhat a felmérésből. A legkedvezőbb az, ha a madarak helyét GPS-sel be tudjuk mérni, de sok helyszínen nincs arra lehetőség, hogy a harsogó madárhoz közelebb menjünk, és pontosan meghatározzuk helyzetét. Ilyenkor két különálló észlelési pontból megbecsljük a kiabáló madár távolságát és helyét, majd térképen bejelöljük a feltételezett költőhelyet. A pontos helymeghatározása, majd ennek a helyrajzi számok szintjére történő leképezése egy kompenzációs ill. adminisztratív lépésekkel operáló szabályozó rendszerben központi jelentőségű. A pontos helymeghatározáshoz azonban nagy gyakorlat kell, a kiabáló madár forgása, a hang visszaverődése, a vegetáció és a helyi domborzati adottságok ugyanis könnyen eltájolják az embert.

A hímek gyakran hosszabb ideig (akár hetekig) ragaszkodnak egy szűkebb, általuk kitüntetett hangadó helyhez (pl. bokorhoz, adott növényföldre), de előfordul, hogy új helyet választ, egy rivális kiszorítja helyéről, vagy jelentősen megváltozik a költőhely adottsága (pl. lekaszálják a terület egy részét), ami máshová kényszeríti. Ha a következő felmérés alkalmával új lokalitásban találunk madarat, de az nincs messzebb az előző helyszíntől, mint 200 méter, akkor ezt azonosnak tekintjük az előző felmérésben rögzítetttel.

A madarak felméréséhez, aktivitásuk növeléséhez **ne használjunk** hanglejátszó eszközöket, ugyanis a tapasztalatok alapján ez jelentősen ronthatja a territórium pontos helyének a meghatározását.

Felmérési módszer
Felmérési időszak: május 15. és július 15. között (a legalkalmasabb időszak június 01. és 30. között)
 1. felmérés: május 15. és június 15. között.

2. felmérés június 15. és július 15. (de lehetőség szerint június 30-ig befejezve)
 Felmérés módszere: harsogó hímek térképezése kedvező időjárású éjszakákon 23:00 és 03:00 óra között a potenciális élőhelyeken (nedves kaszálók, irtások, legelők, árterületek stb.) vagy egy kijelölt terület teljes egészén folyamatos haladással (gyalog, kerékpárral), vagy 500 méterenként néhány percre megállva.

Esélyt adó területhasználat

A madarak olyan élőhelyekhez ragaszkodnak, ahol a vegetáció magassága a 20 cm-t meghaladja, és olyan sűrűségű, mely nem teszi mozgásukat nehézkesé. Elkerülik azokat a helyeket, ahol az évek alatt felhalmozódó és összetömörödő elhalt növényzet jelentősen nehezíti járásukat és a táplálékszerzést. Természetes viszonyok között a költőhelyeken az árvizek, illetve a természetes tüzek gondoskodtak a növényzet rendszeres megújulásáról, a szukcessziós lépések visszavetésével. Napjainkban azonban a természetes folyamatok többsége helyébe civilizációs hatások léptek, így a harisok jelentős része olyan másodlagos élőhelyeken él, ahol kisebb nagyobb rendszerességgel emberi hatások távolítják el a növényzetet.

A haris költési ideje és a megfelelő mennyiségű és minőségű szénát eredményező kaszálás ideje szinte teljesen átfed, teljesen egyértelmű, hogy a sikeres szaporodás a gépesített kaszálás időbeli ütemezésének és módjának függvénye. A tojások lerakása május végén-június elején történik, a fiókák 18-19 nap múlva kelnek ki. Ebben az időszakban bármilyen módszerrel végzett kaszálás végzetes. A fiókák gyorsan nőnek, kb. két hét alatt önállóvá válnak, így később, irányított kaszálás mellett, esélyük lehet a túlélésre. Míg kintől befelé történő, beszorító kaszálás esetén a fiókák 90-100%-a elpusztul, addig a kiszorító mód „csak” 20-25%-os pusztulás okoz a fiókák között. Azt tapasztalták, hogy a sávok kaszálás majdnem olyan rossz, mint a koncentrikus, ugyanis a zavarásra szétszaladó fiókák (nem a tojót követik) kevesebb irányba menekülhetnek. Úgy tűnik, hogy felnőtt madarak viszonylag ritkán esnek áldozatul ebben az időszakban, nem úgy, mint augusztusban, amikor

vedlenek. A kaszálás okozta zavarásra egyébként a hímek többsége úgy „világgá szalad”, hogy németországi tapasztalatok szerint 100 km-en belül nem is állnak meg. Ugyanezt igazolták a műholdas nyomkövetéses vizsgálatokkal Csehországban is, ahol a lekaszált rétekről egyes hímek a Balti-tengerig menekültek.

A harisok júliusban második költésbe kezdenek, ezek a fiókák augusztus második felében önállóvá válnak. A kutatások szerint annak érdekében, hogy a populáció önfenntartó legyen, az egyedek közel felének két fészkeljűt kell produkálnia évente. Szabályozás nélkül erre a közép- és nyugat-európai állományok esetében csak kevés példánynak van esélye, a kaszálás 1-1,5 hónapos elhalasztása a fontosabb költőhelyeken nem jelent megoldást.

A hatékony védelem érdekében az alábbi szempontokat kell figyelembe venni a kaszálások során:

- a) késői kaszálás, melynek kezdő időpontja mindenképpen az elmenekülésre képes fiókák kifejlődését követő időpontra esik (augusztus 15.);
- b) megfelelő kaszálási mód alkalmazása (kiszorító);
- c) vadriasztó lánc kötelező használata;
- d) alacsony haladási sebesség alkalmazása
- e) a madarak tavaszi érkezésekor és költési időben is megfelelő vegetációt eredményező kezelés (búvósávok, nem kezelt részek meghagyása).

Fontos kérdés, hogy mekkora területet kell figyelembe venni a védelmi intézkedések során. Ezt a haris továbbiakban részletezett fészkelési adottságainak figyelembe vételével határozhatjuk meg. A tojók egymástól elkülönülten fészkelnek; két fészek között a legsűrűbben települt helyeken is legalább 50-100 méter van. A hím által megkezdett fészket a hím és a tojó közösen fejezi be, de a szoros párkötések csak 1-2 hétig, az első tojás lerakásáig tart. A hímek általában hosszabb ideig ragaszkodnak recsegő-helyekhez, a fészkek ennek közelében,

A haris vonulása

Hosszú távú vonuló, a telet DK-Afrikában (pl. Zaire, Botswana, Zimbabwe) tölti. Afrikán kívüli telelőhelyéről jelenleg nincs tudomásunk, bár régi közlemények téli nyugat-európai előfordulásokról is beszámolnak. A költőterületekről augusztus második felében indulnak meg, a vonulás csúcsideje szeptemberre esik. Az európai állományok két fő irányban közelítik meg a telelőterületet; a madarak nagyobb része a Közel-Keleten és Egyiptomon keresztül érkezik Afrika déli felébe, míg a másik útvonal Gibraltáron át vezet a téli szállás felé. A telelőterületekről februárban indulnak vissza.

Az elmúlt év áttörést hozott a haris vonulásának kutatásában, mivel Németország és Csehország határán 12 hímét láttak el a műholdas jeladóval. Közülük mindössze három érte el a telelőterületet Kenyában és Zambiában. A vonulás során megtett távolság 6200-7200 km volt, amelyet eltérő idő alatt, más-más útvonalon tettek meg. K-Afrikáig a madarak nagyjából egyenes vonalban repültek, északánként akár 800 km-t is megtéve. Az út megtételéhez 8-tól(!) egészen 37 napra volt szükségük. Egy hím a Kiskunságban is megállt rövid időre. Tavasszal egyetlen egy hím tért vissza a telelőterületről, mintegy 350 km-re korábbi szaporodóhelyétől.

Ritkasága és rejtett életmódja miatt a haris hazánkban kis számban gyűrűzött madárfaj, a példányok többsége az ANPI működési területén kapott gyűrűt.

Jelentős a mediterrán régióban végzett kíméletlen vadászat, csak Egyiptomban 9000-14000 példány esik évente áldozatul a hálókkal és automata fegyverekkel felszerelt vadászoknak.

© Andy Hay (rspb-images.com)

100 méteren belül található. Ahogy a párkapcsolat felszakad (a tojásrakás megkezdésekor a tojó elzavarja a hímét), a hím azonnal folytatja az intenzív éjszakai éneklést, s ha nem talál szabad tojót a területen, vagy megzavarják (pl. kaszálással), jelentős részük továbbáll. Revírfoglaláskor a riválisként megjelenő hímek már éneklőhelyen lévő hímeket próbálnak kiszorítani, ha nem járnak sikerrel, akkor a közvetlen közelben (50-200 méter) foglalnak maguknak territóriumot. Ha sikerrel járnak, az elűzött hím szintén a közvetlen közelben telepedik le. A hímek által védelmezett terület lényegesen kisebb (3-4 ha), mint az általa bejárt terület, ami akár 30 hektár is lehet. A fiókákat vezető tojók mindössze 3-3,5 hektáros területen mozognak. Ennek megfelelően egy 3-5 hektár nagyságú védterület már érdemi védelmet nyújt. A haris élőhelyhasználatát hazánkban 2013-2014 között az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság munkatársai kutatták rádiótelemet-

riás módszerrel. A kutatás során összesen 6 hím és 2 tojót követtek nyomon a fészkelési időszakban. Kiderült, hogy a 6 hím mindegyike elhagyta a nemzeti park területét a követésük kezdetétől számított 2-16 napon belül, legalább 10 km-rel odébbálltak. Amíg a hímek a vizsgálati területen tartózkodtak, addig legfeljebb 3 hektáros területen belül mozogtak, és ugyanez igaz arra a tojóra is, amelyet a tojásrakástól kezdődően három teljes héten keresztül sikerült követni fiókáival együtt.

Mivel a revírek helyének megállapítása csak a recsegő hímek lokalizációja alapján történhet, ezért a területkijelölést is alapvetően ezekhez a pontokhoz kell igazítani.

© Andy Hay (rspp-images.com)

Gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a bemért hím körül 100-150 méteres védőzónát jelölünk ki. A Szatmár-Beregben alkalmazott hatósági korlátozási gyakorlat szerint 120 m sugarú „kört” határolnak le a hím körül, ami kb. 4,5 ha nagyságú területet jelent.

A hatósági eljárások időigényeinek és az egyes lépések és keretek számos dologtól, például a korlátozandó terület védelmi státuszától függenek. Nyilvánvaló, hogy minden célravezető eljárásnak az alapja az, hogy a felmérések és ezek visszaellenőrzése az első kaszálások előtt időben megtörténjenek. Ez azt jelenti, hogy ha egy nem védett területen szeretnénk hatósági korlátozást elérni, akkor kb. június 5-ig le kell adni a hatóság felé a korlátozandó területeket

A haris költési ideje és a megfelelő mennyiségű és minőségű szénát eredményező kaszálás ideje szinte teljesen átfed, ezért egyértelmű, hogy a sikeres szaporodás a gépesített kaszálás ütemezésének és módjának függvénye.

© Andy Hay (rspp-images.com)

védőzóna kijelölésével együtt. A tapasztalatok szerint a hatósági eljárás hosszúsága miatt azonban csak akkor van esélye a harisnak, ha a terület tulajdonosával/használójával azonnal felvesszük a kapcsolatot és „informálisan” is kérjük a kaszálás elhalasztását. Natura 2000 területeken pedig mindössze 5 munkanap van arra, hogy a beérkező kaszálási bejelentésekre reagáljanak a nemzeti park igazgatóságok munkatársai. Ebben az esetben szintén „fordítva” működik/működne hatékonyan a dolog, az előzetes tájkoztató és terepi egyeztetés nagyságrendekkel megnöveli a védelmi eredményt. Mindezek alapján könnyű belátni, hogy hatékony haris-

védelemben kitüntetett jelentősége van a gazdálkodók ismeretének és a velük történő kapcsolattartásnak.

Mit hozhat a jövő?

A haris globális helyzete és így veszélyeztetettsége megítélésének hosszú és érdekes története van. A faj besorolása az IUCN nemzetközi természetvédelmi szervezet vörös listáján 1988-ban még „veszélyeztetett” volt, melyet 1996-ban „sebezhető”-re módosítottak. A státusz 2004-ben „potenciálisan veszélyeztetett”-re változott, és végül a haris 2012-ben a „nem fenyegetett” kategóriában kötött ki. Mivel a haris egyre „alacsonyabb” kategóriákba került, a jóhiszemű madarász azt gondolhatná, hogy a korábbi veszélyeztető tényezők megszűntek vagy enyhültek, és az állománycsökkenési

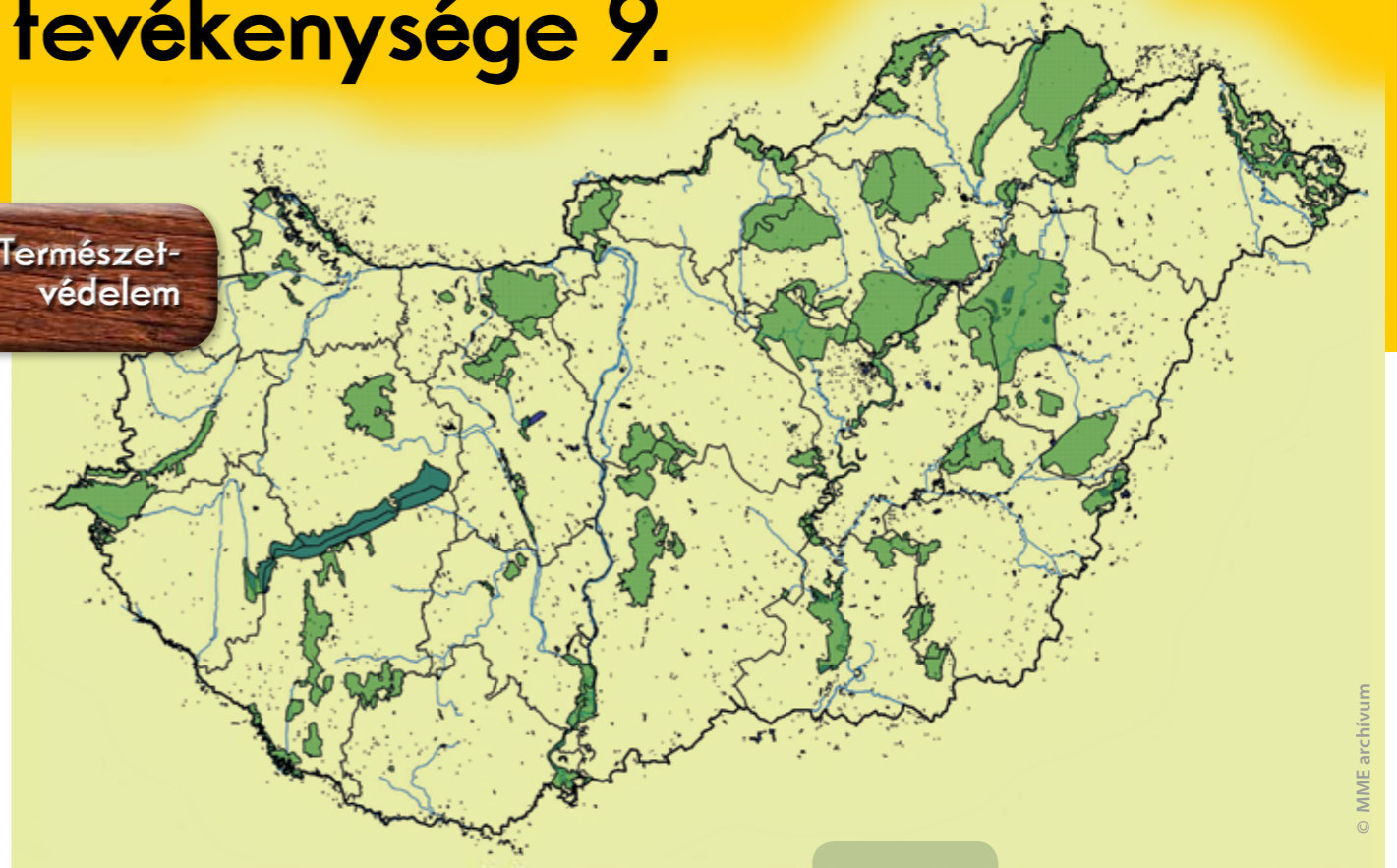
tendenciák is a visszajára fordultak, tehát nem kell aggódni a fajért. Ha azonban mélyebben a dolog fenekére nézünk, akkor kiderül, hogy ez sajnos közel sincs így. A haris veszélyeztetettségi szintjének drasztikus degradálódása döntően egyetlen dolognak tudható be, mégpedig annak, hogy az utóbbi évtizedekben kiderült, hogy lényegesen nagyobb a világszerte, és ennek 80%-a Oroszországban és Kazahsztánban költ. Az Oroszországon kívüli európai populáció jelentősége így jócskán csökkent. A keleten végzett felmérések eredményei azt mutatták, hogy az ottani állományok nem csökkennek, sőt elképzelhető, hogy még növekednek is. Ha ezt tényleg igaz, akkor annak csak örülhetünk, de vajon tényleg hátrádkölhetünk a székben? Sajnos vannak aggasztó körülmények, amelyek azt mondatják velünk, hogy nem ülhetünk karba tett kézzel. Nem csupán a felmérések pontosságában lehetnek nagyságrendbeli tévedések, de éppen olyan országokban is él ez a jelentős állomány, ahol a természetvédelemnek meglehetősen kis szerep jut. Bármikor előfordulhat például, hogy egy jelentős élőhelyet beépítenek, felszántanak, vagy netán kísérleti atomrobbantásra használnak.

Mindezek fényében a közép- és nyugat-európai, ezen belül a magyarországi állományok felértékelődnek és mindent meg kell tenni ezek megőrzéséért. Ehhez az állományok minél pontosabb felmérésére van szükség, amely az önkéntes madarászok munkája nélkül kivitelezhetetlen. Erre épül a következő fontos lépés, az elfoglalt revírek megvédelme, a kaszálások megfelelő irányítása a legújabb tudományos eredményeknek megfelelően. Ebben a hatósági eszközök mellett az agrár-környezetvédelmi programok is segítségünkre lehetnek, amelyek közül jelenleg két csomag is előmozdítja a haris számára megfelelő gyepgazdálkodást. A civil szervezetek szerepe a szemléletformálásban különösen kitüntetett lehet, amelyre a haris éve kiváló alkalmat nyújt.

Boldogh Sándor, Szentirmai István, Habarics Béla, Faragó Ádám, Nagy Károly

Az MME természetvédelmi tevékenysége 9.

Természetvédelem

© MME archívum

Fontos madárélőhelyek Magyarországon

AZ EDDIGI NYOLC fejezet során igyekeztem összefoglalni azokat a gyakorlati madárvédelmi, természetvédelmi intézkedéseket, amelyeknek egyesületünk kezdeményezője és megvalósítója, illetve együttműködő partnere volt. Kevés szó esett azonban arról, hogy milyen előzmények vezettek ezekhez, illetve a megvalósított intézkedésekből és azok eredményeiből milyen következtetéseket vontunk le a későbbi védelmi tevékenységgel összefüggésben.

Amikor 1974-ben egyesületünk megalakult, az állami természetvédelem is még csak a kezdeti lépéseknél járt. Az 1990-es évek második felére azonban igen jelentős eredményeket tudhatott magáénak, elsősorban a védett természeti területek hálózatának kialakítása terén, és az azok megőrzéséért, kezeléséért felelős szervezet kialakításában. A nemzeti park igazgatóságok egyre inkább szakmai szervezetekké váltak és egyre hatékonyabban kezdtek működni, mind a területek, mind az egyes fajok megőrzése terén. Ezekkel

a folyamatokkal párhuzamosan fejlődött az egyesületi természetvédelmi tevékenység is. A két szervezet eltérő adottságai ellenére kölcsönösen jelentős hatást gyakoroltak egymásra. Ez időnként a lehető legészterűbb együttműködést jelentette, de voltak sajnos olyan időszakok is, amikor egyes állami szereplők részéről a kisztillú irigykedés határozta meg a két szervezet kapcsolatát.

Ezek a tényezők — egyre hatékonyabb állami természetvédelmi szervezet, szűkös források, feladatok átrendeződése, újabb és újabb védelmi kihívások, stb. — arra ösztönözték az egyesület akkori munkatársait és vezetőit, hogy igyekezzen mindenki számára világossá tenni, hogy milyen célokért, milyen eszközökkel és milyen együttműködési rendszerben akar tevékenykedni.

Az 1970-es évek végétől az 1990-es évek elejéig egyesületünk céljait elsősorban a több évre szóló – a helyi csoportok és a szakosztályok képviselőinek bevonásával kidolgozott – munkatervekben fogalmazta meg. Ezek értelemszerűen azonban nem csak a madárvédelmi, természet-

védelmi tevékenységet foglalták magukban, hanem a szervezet fenntartására, fejlesztésére vonatkozó lépéseket is meghatároztak, de részletezték a kutatási, oktatási stb. feladatokat is, és igyekeztek a rendelkezésre álló, vagy megszerzhető források felhasználására is kitérni.

1989 a fordulat éve

Ennek az alcímnek olvasásakor bizonyára mindenki arra gondol, hogy ekkor dőlt el, hogy Magyarország új politikai berendezkedést alakít ki magának és azt új szövetségekkel együttműködve kívánja működtetni. Igaz, hogy ez a folyamat alapvető hatással volt tevékenységünkre is, azonban legalább ilyen jelentőségű volt az is, hogy 1989-ben jelentette meg a BirdLife International jogelődje a Nemzetközi Madárvédelmi Tanács (ICBP) a Nemzetközi Vízimadár Kutató Irodával (IWRB) együttműködve a „Fontos madárélőhelyek Európában” című kötetet. Ebben természetesen szerepeltek a magyarországi területek is, amelyeket hosszú előkészítő munka alapján egyesületünk tagjai és munkatár-

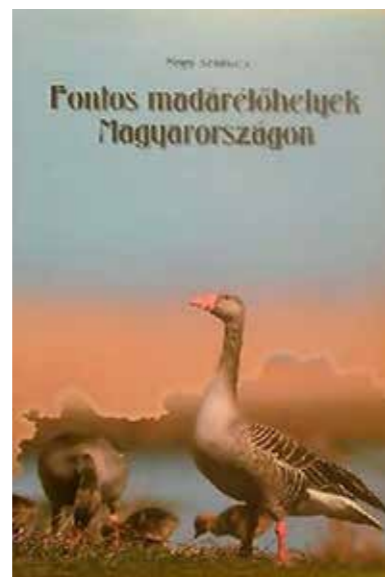

sai állítottak össze. (Azóta az egész világra kiterjesztett hálózat 2750 – IBA, /Important Bird Areas/ Fontos madárelőhelyek – területből áll). Bár mindenki tisztában volt azzal, hogy egy ilyen átfogó, egész Európában azonos szempontok alapján előkészített területlehatárolásnak nagy jelentősége lesz, arra azonban akkor még senki sem gondolt (gondolhatott), hogy ez a program ilyen sikeres lesz és az egész földrész jövőbeni képét fogja befolyásolni, esetleg meghatározni.

Szakembereink 46 olyan terület jelöltek ki, amelyek megfeleltek a nemzetközi jelentőségű madárelőhelyek kritériumainak. Az ezeket a területeket részletesen bemutató magyar nyelvű könyvet az MME könyvtára sorozatban jelentettük meg 1992-ben. (Waliczky Zoltán: Nemzetközi jelentőségű madárelőhelyek Magyarországon). Ennek a programnak az ötletgazdái felismerték azt, hogy egyrészt hiába védettek az egyes fajok, ha nem biztosított szaporodó és pihenőhelyeik fennmaradása. Az ezekről való gondoskodás különösen azokon a területeken vált fontos és mielőbb megvalósítandó feladattá, amelyek az adott országban nem álltak természetvédelmi oltalom alatt, vagy védettségük ellenére sem biztosították az ott élő fajok jelentős állományainak fennmaradását. A területek kijelölési szempontjai között kiemelt helyet kaptak a világszerte vagy Európában veszélyeztetett fajok és a kevésbé veszélyeztetett, de különösen nagy állományokat fenntartó területek. Annak ellenére, hogy a hazai területek egy része védett természeti terület volt, még sosem végeztek Magyarországon ilyen – madárvédelmi szempontból átfogó – értékelést. 1997/98-ban az addigra részben megváltozott területkijelölési kritériumok alapján elvégeztük a korábban lehatárolt területek felülvizsgálatát. Ennek eredményeként több terület kiesett, illetve újak kerültek a hálózatba, amely végül is 43 területet foglalt magában és ezek együttes kiterjedése 1 460 000 hektár volt. A teljes hálózatnak azonban csak 34% volt országos jelentőségű védett természeti terület. A felülvizsgálat eredményeit Nagy Szabolcs által összeállított „Fontos madárelőhelyek Magyarországon”

című – az MME könyvtára sorozatban megjelent – kötetben adtuk közre. A munka azonban azért is egyedülálló volt, mert szinte minden hazai természetvédelmi és madárvédelmi ismeretekkel rendelkező szakember részvételét igényelte. Európai léptékben ez volt az első olyan kezdeményezés, amelyik megalapozta egy modern, határon átterjedő ökológiai hálózat létrehozását. Az Európai Unióban ezek a területek ma már a Natura 2000 területek néven létrehozott és működtetett területek hálózatának egy részét, a Madárvédelmi Területek alapját képezik. Az Unióhoz történő csatlakozáskor minden tagjelölt országnak ki kellett jelölnie a Natura 2000 területeket, csakúgy, mint a már korábban belépett vagy alapító országoknak, amelyek szinte minden országban a Fontos madárelőhelyek programban meghatározott térségek beépítését jelentették. Utólag elmondhatjuk, hogy bár Magyarországon a Fontos madárelőhelyek mintegy harmada a természet védelméről szóló törvényben adott felhatalmazás alapján külön jogszabállyal kihirdetett védett természeti terület volt, az egyes fajok és élőhelyeik megőrzése érdekében nagy jelentőségű és hosszútávú hatást eredményező kezdeményezés volt a területek

lehatárolása. Attól a pillanattól kezdve, hogy a termőföld nagy része Magyarországon újra magántulajdonba került, a védetté nyilvánítás lelassult, majd gyakorlatilag megállt. Ilyen körülmények között a Fontos madárelőhelyeink közül a természetvédelmi oltalom alatt nem álló területek hosszútávú fennmaradása és különösen az azokon élő madárfajok túlélése kérdésesé vált volna. Mivel azonban 2004-ben az Európai Unióhoz történő csatlakozás részeként Magyarország is kijelölte a Natura 2000 területeket, ezek hosszútávú fennmaradása is biztosítékot kapott azzal, hogy immáron nem csak egy civil szervezet értékelése, hanem az Európai Unió jogszabályai alapján védelmet kaptak. Minden bizonnyal kijelenthetjük, hogy az 1980-as évek közepén elkezdett munka meghozta gyümölcsét, hiszen az akkor kijelölt területeken ma már nemzetközi szerződésben, törvényekben és kormányrendeletekben biztosított garanciák mellett folyik azok kezelése.

A hazai területek bemutató kötet 1992-ben jelent meg. Ezután az MME védelmi tevékenysége új lendületet kapott. Ennek köszönhetően a rendszerváltás kihívásaira nagyon gyorsan reagált egyesületünk. Szakembereink azonnal felismerték, hogy bizonyos fajok – élen a tűzokkal – túlélése a szigetszerű védett természeti területek és a Fontos madárelőhelyek együttes hálózatán sem biztosítható, ha azokon olyan tevékenység folyik, amelyik nem segíti fennmaradásukat. A tűzok, mint nagy térigényű faj, különösen érzékeny a különböző területhasználatokra, melyek az egyes életfázisait – mindenekelőtt a szaporodását – alapvetően befolyásolják. Sem az állami tulajdonban, sem a magánkézben lévő területeken nem lehet fenntartani a tűzokot a nélkül, hogy élőhelyein olyan gazdálkodás valósuljon meg, amelyik figyelembe veszi ökológiai igényeit. Ez a ma már mindenki számára nyilvánvaló – akkoriban mégis korszakos jelentőségű – felismerés vezetett oda, hogy Márkus Ferenc, Nagy Szabolcs és Fatér Imre kidolgozták a „Javaslat tűzokkíméleti területek kialakítására a Környezetileg Érzékeny Területek rendszerében” című dokumentumot. Ezt a széles körben megvitatott és

elfogadott javaslatcsomag tekinthető a mai agrár-környezetvédelmi támogatási rendszerben történő tűzokvédelmi intézkedések című alprogramnak, amelynek keretében az ezt a fajta önkéntes vállalkáson alapuló mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdálkodók hektáronként gyepterületek esetében maximum 295, szántókon pedig maximum 439 Euro támogatást kaphatnak. (Természetesen ez a kifizetés területalapú és kedvezőtlen adottságú területekre történő támogatáson felüli kifizetés). Az 1990-es évek Magyarországnak közállapotát is pontosan tükrözi az akkori földművelésügyi miniszter – Gergáczy Elemér – a Tűzokvédelmi Munkacsoport titkárnak – Márkus Ferencnek – 1992. április 14-én írott levele, amelyben a fenti dokumentummal kapcsolatban fejti ki a minisztérium álláspontját. Ennek egyik különösen fontos részét szó szerint idézem:

„Felvetésükkel egyetérték és egyben kérem, hogy a Munkacsoport méltán jó hírű szaktekinélyei tegyenek konkrét javaslatot a Környezeti-

leg Érzékeny Területek – ESA hálózat hazai kialakítására, különös tekintettel a meglévő tűzokpopulációk elhelyezkedésére. A még nem védett tűzok elterjedési területeire, véleményem szerint is azonnal védelem alá kell helyezni...”

Ma már sajnos irigykedve gondolunk arra az időszakra, amikor egy agrárminiszter egy madárvédelmi tevékenységet folytató munkacsoport titkárnak válaszolt és javaslatát fontosnak és megvalósítandónak tartotta. A földművelésügyi miniszter bátorító mondatai nyomán került sor a Hevesi- és Borsodi-sík tűzokkíméleti területekre vonatkozó részletes szakmai javaslat kidolgozására. Majd ezt követően – az akkori időkben még kevésbé ismert – gazdafórumok megszervezése, az elkészült tanulmányok megvitatására. Ebben a munkában is meghatározó szerepet vállalt az előzőekben említett három szakember.

Az MME természetvédelmi tevékenységét akkoriban – gyakran

© Kókay Szabolcs

a WWF Magyarországgal együttműködve – elsősorban a földhasználatban bekövetkező változásokra

tekintettel határozta meg, illetve kezdett újabb és újabb projektekbe, amelyek megvalósítása során elsősorban a földhasználók voltak a partnerek. Bár ezeknek a kezdeményezéseknek a kimunkálásban, pontosabban azok egy részében, magam is részt vettem, akkor bizonyosan nem gondoltam, hogy húsz év elmúltával ilyen jó érzéssel gondolhatok vissza sokakkal együtt arra az időszakra. Nem gondoltuk, hogy egy civil szervezet – tulajdonképpen az állam helyett kidolgozott – javaslatai elfogadásra, és bevezetésre kerülnek, azt meg különösen nem hittük, hogy azok megvalósításáért jelentős támogatásban részesülnek azok a gazdálkodók, akik maguk is fontosnak tartják, hogy a természeti értékeink hosszú távon fennmaradjanak.

Haraszthy László

Érdekes madármegfigyelések

2015. október–december

Faunisztika

© Mórocz Attila felvételei

Törpesármány,
2015. október 25.
– Dávod

AKÖVETKEZŐKBEN RÖVID ÁTTEKINTÉST szeretnénk nyújtani 2015 októberének, novemberének és decemberének legérdekesebb faunisztikai megfigyeléseiből. Az itt következő – Magyarországon jórészt nagyon ritkán előforduló – madárfajok adatainak nagy része a Nomenclator Bizottság által hitelesítendő, ez viszont a legtöbb esetben még nem történt meg, ezért sem az előfordulások pontos időpontját, sem a megfigyelők nevét nem közöljük.

Október

A hónap elején két immatur fekete sas (*Aquila clanga*) láttak a Biharugra melletti Sző-réten (és valószínűleg ugyanez a két madár került ismét szem elé az utolsó héten az Ugrai-réten). Október első hétvégéjén a Bősárkány melletti Nyirkai-Hanyban is feltűnt egy öreg fekete sas (*Aquila clanga*), a szegedi Maty-éri Evezőspályán – egy horgászverseny alkalmával – egy ékfarkú halfarkast (*Stercorarius parasiticus*) láttak, a Dinnyési-

Fertőn pedig egy füstifecske és molnárfecske hibridet (*Hirundo rustica* × *Delichon urbicum*) fogtak és gyűrűztek. A hónap első hetében két öreg kanadai lúd (*Branta canadensis*) bukkan fel a pusztaszeri Büdös-széken, ugyanezeket a madarakat öt nappal később a tömörkényi Csaj-tavon látták. Október első felében az ország több

területére (az immár hagyományosnak mondható telelőhelyekre) is megérkeztek a telelő fekete sasok (*Aquila clanga*): először a Kis-Balatonon láttak egy öreg (amelyhez a hó végéig még egy másik is csatlakozott), majd a tiszalpäri Nagy-tónál jelent meg egy öreg (vagy subadult) madár, azután az Osl-Hanyban láttak többször is egy immatur egyed, végül a hó közepén a nagyhegyesi Elepi-halastóhoz is megjött egy öreg példány (valamennyi madarat többször is látták a hó folyamán). A hónap második hetében Sümeg mellett két magasan köröző fakó keselyűt (*Gyps fulvus*) láttak, a Hortobágyon (faluvégalmi szántók) pedig egy fiatal feketeszárnyú székicsért (*Glareola nordmanni*) figyeltek meg. Október harmadik hetében a nyékládházi kavicsbányatavon egy fiatal csüllöt (*Rissa tridactyla*), a Csongrád melletti Kis-Sós-tónál pedig egy fiatal vándorpartfutót (*Calidris melanotos*) láttak. A hónap negyedik hetében a fertőújlaki Borsodidülőben egy öreg indiai lúd (*Anser indicus*), a pusztaszeri Büdös-

széken egy nilusi lúd (*Alopochen aegyptiaca*); Bugyi határában kettő, a Hortobágyi-halastónál pedig egy szibériai csilpcsalpfüzike (*Phylloscopus collybita tristis*) került szem elé. Október negyedik hétvégéjén a Dávod melletti Földvári-tó nádasában egy törpesármányt (*Emberiza pusilla*) fogtak és gyűrűztek (ennek az Észak-Európától Kelet-Szibériáig elterjedt – Délkelet-Ázsiában telelő – sármányfajnak ez az ötödik magyarországi adata). A hónap utolsó napján hazánkban szokatlan mennyiségű csüllöt (*Rissa tridactyla*) láttak a halászteleki zátonynál a Dunán: dél körül három fiatal és egy öreg madár tűnt fel, majd a kora délutáni órákban először egy fiatal, egy órára rá pedig hat fiatal madár repült dél felé.

November

Egész novemberben többször is láttak a Kis-Balatonon telelő két fekete sast (*Aquila clanga*), amelyek többnyire Balatonmagyaród és Zalavár térségében tartózkodtak.

collybita tristis) fogtak és gyűrűztek a Dinnyési-Fertőn. November első hetében ezeken kívül a tatai Öreg-tavon egy öreg indiai lúd (*Anser indicus*), Szombathelyen (Söptei út) egy hím berki veréb (*Passer hispaniolensis*), Siófokon pedig egy kenti csér (*Sterna sandvicensis*) került szem elé. A hónap második hetében Balatonfenyves határában

Csüllöt,
2015. november 2.
– Szeged

előfordulása). Ugyanebben az időszakban Apajon egy szibériai csilpcsalpfüzikét (*Phylloscopus collybita tristis*) észleltek, a naszályi Ferencmajori-halastavakon láttak egy öreg indiai ludat (*Anser indicus*) (nyilván azt a példányt, amelyik korábban a tatai Öreg-tavon már szem elé került) és gyűrűztek egy barna zsezsét (*Carduelis flammea cabaret*). A hó közepén ismét láttak néhányszor a fekete sast (*Aquila clanga*) a nagyhegyesi Elepi-halastónál, a harmadik héten pedig egy szibériai csilpcsalpfüzike (*Phylloscopus collybita tristis*) bukkan fel a szentesi Termál-tónál. November utolsó hétvégéjén hat nilusi ludat (*Alopochen aegyptiaca*) figyeltek meg a tatai Öreg-tavon, a tömörkényi Csaj-tavon pedig ismét szem elé került a hónap elején ugyanitt már látott halcsontfarkú réce (*Oxyura jamaicensis*).

December

A Kis-Balatonon telelő fekete sasok (*Aquila clanga*) egyikét a hónap elején Sármellék közelében látták, de a madarak továbbra is főként Balatonmagyaród térségében tartózkodtak egészen december harmadik hetének végéig; a Hanságban (Nyirkai-Hany) és a Hortobágyon (Elepi-halastó) telelő madarakat is többször láttak december folyamán is. A tatai Öreg-tavon is számtalanszor megfigyelték azt az indiai ludat (*Anser indicus*), amely már novemberben is feltűnt ott. A hónap elején Kapuvár határában, a Hansági-főcsatorna magyar és osztrák oldalát összekötő andaui hídnál került szem elé egy fiatal

Kenti csér,
2015. november 7.
– Siófok

© Szász Előd felvétele

A hónap első napjaiban a tömörkényi Csaj-tavon egy halcsontfarkú récét (*Oxyura jamaicensis*), a Pátkai-víztárolón egy öreg szibériai heringsirályt (*Larus fuscus heuglini*), a szegedi Fehér-tavon és a Balatonon (Badacsonytomaj) egy fiatal csüllöt (*Rissa tridactyla*) figyeltek meg. Ugyanezekben a napokban egy fiatal szibériai csilpcsalpfüzikét (*Phylloscopus*

(Nagy-berek) egy öreg, a tiszalpäri Nagy-tónál pedig egy subadult fekete sast (*Aquila clanga*) láttak. Szintén november második hetében egy hím fenyősármányt (*Emberiza leucocephalos*) figyeltek meg rövid ideig Kisasszond közelében, egy út szélén szedegető citromsármánycsapatban (ennek a szibériai sármányfajnak ez mindössze a negyedik magyarországi

© Németh Akos felvétele

Berki poszáta,
2015. december 5.
– Izsák

fekete sas (*Aquila clanga*), mégpedig valószínűleg az a madár, amelyiket a Hanság osztrák részén többször is láttak a hónap folyamán. December első hetében két nílusi ludat (*Alopochen aegyptiaca*) lőttek a Szentesi-Fertőnél. Ugyanabban az időszakban a szentesi Termál-tónál többször is szem elé került a korábban ugyanitt már látott szibériai csilpcsalpüzike (*Phylloscopus collybita tristis*), ez a madár még a hónap harmadik hetében is ott tartózkodott, sőt volt több olyan nap is, amikor egyszerre két példányt láttak. Ugyancsak a hónap első hetében Apácatornán egy barna zsezsét (*Carduelis flammae cabaret*), Szögliget határában (Szádvár) egy törpekuvivot (*Glaucidium passerinum*), az Oslí-Hanyban egy fiatal fekete sast (*Aquila clanga*) láttak; az izsáki Kolon-tónál pedig egy berki poszát (*Cettia cetti*) fogtak és gyűrűzték. December első hétféjén egy jeges búvár (*Gavia immer*) tűnt fel Fenépusztánál a Balatonon, ezt a madarat a hónap utolsó harmadában még többször megfigyelték a közelben, a Csókakői-patak torkolatánál, valamint a keszthelyi mólóról is. A hónap második hetében egy Németországból fogásból szökött fiatal óriásréttis (*Haliaeetus pelagicus*) tűnt fel előbb Mezőhegyes környékén, majd a december utolsó napjaiban

© Szabó Ferenc felvétele

Szibériai csilpcsalpüzike,
2015. december 4.
– Szentés

Karácsony előtt a pusztaszeri Büdös-széken egy reznek (*Tetrax tetrax*) került szem elé. December utolsó napjaiban egy gatyáskuivot (*Aegolius funereus*) hallottak a Bükkben, Bánkút közelében; a Tokaji-halastavaknál pedig egy immatur fekete sast (*Aquila clanga*) láttak. 2015 legnagyobb hazai madártani szenzációjára Szilveszter napjáig kellett várni: az év utolsó

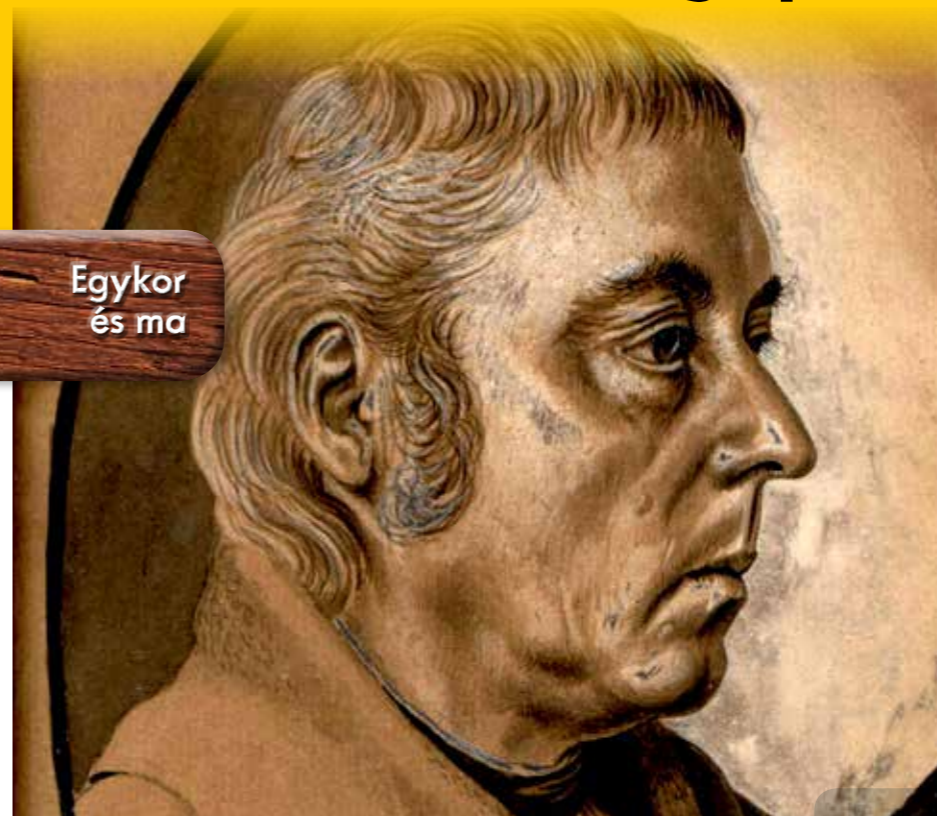
napján egy Naumann-rigót (*Turdus naumanni*) figyeltek meg a budapesti Népligetben. Ennek a fajnak eddig egyetlen adat volt ismert a Kárpát-medencéből, az is már majdnem 200 évvel ezelőttről: az 1820-as években a pesti madárpiacon vásárolt egy léppel fogott példányt Jány Pál, a Nemzeti Múzeum állattárának kurátora, de annak a madárnak a pontos elejtési ideje és helye ismeretlen maradt (akár hazánk mai határain kívülről is származhatott), preparátuma viszont sokáig megvolt, 1956-ban, a Természettudományi Múzeum épületének kiegészékor semmisült meg. Így a mostani megfigyelésre azt mondhatjuk, hogy ez az első, biztosan Magyarország mai területéről származó adata a fajnak.

Köszönet illeti a madarak – név szerint ugyan nem említett – megfigyelőit, hogy adataikat közkinccsé tették. Kérjük, hogy – amennyiben eddig még nem tették meg – a megfigyelések részletes dokumentációját mielőbb juttassák el a Nomenclator Bizottság titkárához (Simay Gábor, e-mail: nomenclator@birding.hu). Az itt felsorolt adatok nagyrészt az érdekes megfigyeléseket közlétevé www.birding.hu, illetve a www.rarebirds.hu internetes oldalokról származnak.

Összeállította: **Hadarics Tibor**

Naumann és a rigója

Egykor és ma

Johann Andreas Naumann
(1744–1826)
Lent: A Budapesten 2015. december 31-én megfigyelt Naumann-rigó

TURDUS Naumannii. *Abnormisus Linnæi*
Tab. 10. M. 1. *Amphisp. col. v. long. 3. m. l. 2. h. 1. 1.*

A NAUMANN-RIGÓ MÁR RÉGÓTA kísértett a magyar faunában – a 20. század elején hasonló sorokkal kezdték elődeink azon fajok bemutatását, melyek előfordulását várták, de biztos adattal a korábbiakban nem rendelkeztek róla. Néhány ilyen bizonytalan adatú korábbi ritkaságunkat – ilyen volt a tengeri partfutó, a sarki sirály vagy a hóbagoly is – az elmúlt években újra megfigyelték hazánkban. E lista a budapesti Népligetben 2015 utolsó napján megfigyelt Naumann-rigóval bővült. E fajnak már volt egy adata, de a begyűjtött példány előfordulásának nem minden részlete volt tisztázott, így az MME Nomenclator Bizottsága korábban törölte a fajt a hazai listáról. Az alábbi cikk a faj névadójával, illetve a magyarországi múzeumi példány történetével igyekszik megismertetni az olvasót.

mezőgazdálkodással foglalkozott. Johann Andreas tizenöt évesen elvesztette az édesapját, így tanulmányait megszakítva a családi gazdaságban kezdett segédkezni. A madarak iránti érdeklődést nagyapjától, illetve apjától örökölte, akik maguk is rendszeresen fogtak, gyűjtöttek madarakat. Mivel

© Lendvai Csaba felvétele

a nedves, lápos föld a gyenge termésért cserébe vízimadarakban gazdag volt, nem csoda, hogy az ifjú gazda érdeklődését is egyre jobban a madarak kötötték le. A vadászat mellett a fajok felismerése és viselkedése is egyre jobban érdekelt, és rövidesen jegyzetelni kezdte megfigyeléseit. Irományaiból először

csak egy Anhalt madarait bemutató könyvet akart írni, de végül 1797-től több kötetben „Észak-Németország és a szomszédos országok szárazföldi és vízi madarainak természetrajza” címen jelent meg. Az 1804-es pótkötetben írt „Bergdrossel” (hegyi rigó), illetve „Zweideutige Drossel” (kétértelmű rigó) néven egy madárról, melyet egy ismerős vadőr fogott hurokkal a Naumann-gazdaság közelében, és elhozta az ornitológusnak. Bár a behozott hím rigó még fiatal volt, Naumann rögtön tudta, hogy egy idegen fajról lehet csak szó, mivel a rendszeresen előforduló rigófajokat jól ismerte. A madár ekkor még nem kapott latin nevet, *Coenraad Jacob Temminck* (1778–1858) holland ornitológus jóvoltából végül mint *Turdus naumanni* vált a tudomány számára ismertté.

Temminck 1815-ben publikálta először „Manuel d'ornithologie ou Tableau systématique des oiseaux qui se trouvent en Europe” („Madártani kézikönyv, avagy az Európában előforduló madarak rendszeres névsora”) című könyvét. A mű második kiadása 1820-ban jelent meg, mely több kiegészítést tartalmazott, többek között

a Naumann-rigó leírását is, hivatkozva a Naumann említett művében leírtakra is. Mivel Temminck hatalmas madárgyűjteményt szedett össze, kilenc faj – köztük épp a Naumann-rigó – kivételével Európa valamennyi fajával rendelkezett. A leírás érdekessége, hogy a faj előfordulási helyeként Szilézia és Ausztria mellett többek között Magyarországot is megemlítette, ráadásul az előbbi helyeknél gyakoribb előfordulással. E kijelentés téves forráson alapult – hasonló módon jellemezte a feketetorkú rigót is, melynek pedig a legutóbbi évekig nem volt magyarországi adata. Sem a pesti múzeumról, sem magyar ornitológusokkal történt eszmecsereiről nem tesz említést könyvében, hozzánk legközelebbi forrásának talán *Johann Baptist Natterer*, a bécsi múzeum természetrajzi gyűjteményének az igazgatója számítható.

A Magyar Nemzeti Múzeum Naumann-rigója

A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében sokáig megtalálható volt egy Naumann-rigó, melyet a múzeum első állattári kurátora, Jány Pál János szerzett. Ő a rendelkezésére álló eszközökkel igyekezett gyarapítani a múzeum gyűjteményét, így időn-

ként gyűjtőutakra ment, de a pesti madárpiacon is megfordult megfelelő példányok vásárlása céljából. Egy alkalommal a vadpiacon eladásra felkínált fenyőrigók között

Johann Friedrich Naumann (1780–1857) és az általa festett, Budapesten őrzött múzeumi példány képe

találta a Naumann-rigó egy öreg hím példányának határozott madarat. Sajnos Jány semmilyen adatot nem jegyzett fel a fogás helyéről vagy idejéről, ráadásul időközben maga a bizonyítópéldány is odaveszett: 1956. november

5-én az utcai harcok során egy szovjet gyűjtőbomba lángba borította a múzeum Baross utcai állattárát és szinte a teljes madárgyűjtemény is odaveszett. Szerencsés véletlen, hogy a pusztá adatról azért több információval rendelkezünk e példányról. Ehhez azonban vissza kell kanyarodnunk a Naumann család történetéhez.

J. A. Naumann Észak-Németország madarait bemutató könyve után egy egész Németország madárvilágát bemutató kézikönyv elkészítését tűzte ki célul. A helyi madárvilág megismerésében már a korábbiakban is nagy segítségére volt legidősebb fia, *Johann Friedrich Naumann* (1780–1857), aki még apjánál is tudományosabb alapon közelített a madártan kérdéséhez, ráadásul apjával ellentétben nem csupán a vadászathoz értett jól,

de tehetséget mutatott a festés iránt is, így némi előképzést követően a készülő átfogó kézikönyv illusztrációit maga készítette. A korábbi kézikönyv szövegén alapuló, 1820 és 1844 között megjelent 12 kötetből álló munkának nem csupán Úaz ábraanyagában, de a szöveg szerkesztésében is a kezdetektől tevékeny részt vállalt a fiú. 1821-ben eladta 350 fajból álló gyűjteményét Anhalt-Köthen hercegének, aki egyben a gyűjtemény kurátoraként is alkalmazta. A családi gazdaság napi terhetől felszabadult ornitológus ismereteinek további elmélyítésére külföldi utakat is tervezett, így 1835. augusztus 20. és október 3. között eljutott Magyarországra is. Jány múzeumi utódja, a némétül is jól beszélő Petényi Salamon János segítette tanulmányútját mind a múzeumban, mind pedig terepen. Naumann úti élményeiről egy cikkben számolt be, de tapasztalatait a kézikönyv hátra levő köteteinél is felhasználta. Az 1860-ban megjelent kiegészítő kötetben olvashatjuk, hogy a pesti múzeum kollektójában látta az apjáról elnevezett rigó egy gyönyörűen színe-

zett példányát, melyet lefestett, és az végül meg is jelent a pótkötet 358. képtábláján. E példány begyűjtéséről is legkorábban Naumann könyvében olvashatunk, miszerint a Kárpátokból hozták a pesti vadpiacra eladásra. Mivel akkoriban még vasúti közlekedés sem létezett, nem valószínűsíthető, hogy több száz kilométerről szállították volna ide a begyűjtött vadat, ahelyett, hogy valamelyik közeli város piacán értékesítsék, ugyanakkor sem meg erősíteni, sem cáfolni nem lehet, hogy a lelőhely a mai határainkon belülre esett-e.

Magyar Gábor

Rétisasok Lengyelországban

Külhoni tájakon

A rétisas a 250 centimétert is meghaladó szárnyfesztávolsággal egyike az országban előforduló legnagyobb madaraknak

ARÉTISAS, LENGYELORSZÁG CÍMERMADARA (bár jelentősen stilizált formában), ezért a lengyelek számára különös jelentőséggel bír. E faj, 76-92 cm testhosszal s akár 250 centimétert is meghaladó szárnyfesztávolsággal egyike az országban előforduló legnagyobb madaraknak. A hímek kisebbek a tojóknál. Más sasfélékhez hasonlóan a rétisas szárnya is széles, jellemzően kiálló evezőkkel. A csőr intenzív sárga. Jellemző faji bélyeg, mely a felismerését megkönnyíti, a kifejtett példányok fehér farka, mely a negyedik-ötödik életévük után jelenik meg. A fiatal példányok első évben sötétes barnás színűek, a csőr és az írisz is sötétek, csak helyenként a háton lehet megfigyelni világosabb tollakat.

Egy rétisas pár 100 km² területet tart fenn, ahol néha előfordulnak fiatal, pár nélküli példányok is. Az állománysűrűség változó, 0,7 – 3–4 pár /100 km². Az ország északnyugati tengerpartja közelében elhelyezkedő táplálékban bővelkedő torkolatvidéken ennek a duplája is előfordulhat. Kivételesen, halastavak közelében előfordul, hogy költési időben 5-10, az őszi kóborlások kezdetekor 20-30 rétisast is megfigyeltek már egy helyen.

A rétisas nagyon korán kezd költeni. Néhány megfigyelés alapján a párok esetenként már ősszel elkezdik javítani a fészkeiket, kora tavasszal mind a hím, mind pedig a tojó részt vesz az előző évi fészkek bővítésében. Egész költési szezon alatt végzik a szükséges javításokat. A rétisas több évig használja a fészket, így az minden évben nagyobb méreteket ér el. Egy pár egyszerre több fészket tarthat fenn, egy szezonban azonban csak egyet foglal el. A használatba vett fészkek könnyen felismerhetők az alatta található

© Krzysztof Chomitz felvételei

tollakról, köpetekről s egyéb hulladékokról. A rétisas fészke nagy, átlagosan 1,8-2 méteres átmérőjével kitűnik az erdőben fészkelő madarak fészkei közül – a legnagyobb ismert fészkek igazi monstrum, 2,5 méteres átmérővel és 4 méteres magassággal.

A rétisasok nászrepülését januárban-februárban, ritkábban márciusban lehet megfigyelni. A tojó átlagosan két-három tojást rak. Főleg a tojó költ, a fiókák fokozatosan kelnek ki. Előfordult, hogy akár 10 nap is eltelik az első és az utolsó fióka kikelése között. A más sasokra jellemző káinizmus (amikor az idősebb fióka elpusztítja a fiatalabbakat) a rétisasnál ritka jelenség, jó szezonban az összes fiókat fel tudják nevelni. Kikelés után a fiókák 10-11 hetet töltenek a fészkekben, kiröpülésük után további 3-4 hétig a szülők etetik őket. Évente egy fészkekaljat nevelnek fel, s előfordul, hogy egyes éveken a felnőtt párok nem költenek.

A rétisas nem tipikus költöző madár, a felnőtt egyedek csak kemény telek esetén hagyják el a területüket. Ősszel gyakran a gazdag táplálékforrást nyújtó halastavak környékén csoportosulnak, a telet azonban gyakran a költő-

helyük közelében töltik. A fiatalok azonban kóborolnak, Németországban Franciaországban, Magyarországon 5 alkalommal bukkantak fel eddig a Lengyelországban megjelölt példányok (ebből egy visszafogás, MME adatbázis, Hajdú- Bihar megye adatai nélkül). Ugyanakkor Lengyelországban is megjelennek az északabbi területekről (Észt-, Svéd- és Finnországból) származó példányok.

A rétisas angol neve (see-eagle) jobban utal a faj táplálékára. Többnyire halakkal, vízimadarakkal táplálkozik, de szívesen fogyaszt elhullott állatokat is. Zsákmánya 100 grammtól akár 8 kg is lehet (átlagosan 0,5-3 kg). Többféle vadászati technikát alkalmaz, néha csoportosan vadászik, előfordul, hogy más ragadozóktól vagy fajtársaktól lopja el az elejtett zsákmányt. Kizárólag a karmait használja vadászatához, csőrét csak a táplálék feldarabolására használja. Szárazföldi emlősök nem szerepelnek az étrendjében. Egész évben előfordul a dögevés, télen azonban főleg a fiatal sasok szinte kizárólag elhullott állatokkal táplálkoznak.

Táplálkozása miatt a rétisas mindenképp vízhez kötött, bármilyen halastó közelében, tóvidéken, ártereken, folyók mentén, erdős területeken fészkel.

A rétisas fokozottan védett madár, jelenleg Európában stabil állománnyal rendelkezik, több mint 5000 pár költ jelenleg. Hasonlóan más országokhoz az állomány Lengyelországban fokozott növekedést mutat, a 19. század fordulóján 20 párra teszik az állományát, mely részben a védelem miatt a második világháború után növekedésnek indult. Átmenetileg csökkent a populáció a 70-es években (főleg a DDT kedvezőtlen hatásai miatt), mely a 80-as évekre 180-200 párra tehető, mely a századfordulóra 450-520 párra emelkedett. Jelenleg a becsült állomány nagyság mintegy 650-720 pár.

E sikeres állomány növekedés – legalábbis részben – a védelemnek köszönhető. A lengyel Sasvé-

A rétisas kizárólag a karmait használja zsákmányszerzéshez, csőrével csak a táplálék feldarabolását végzi.
Lent: Stilizált rétisas a lengyel címerben
Alatta: A címermadár egy 1295-ös lengyel királyi pecséten

© Krzysztof Chomicz, felvételei

delmi Egyesület (Komitet Ochrony Orłow) mintegy harminc éve foglalkozik a rétisas védelmével. E társaság egy országos egyesület, több ezer taggal, mely a ragadozó madarak és a fekete gólya védelmét tűzte ki céljául.

A rétisas védelme eleinte a fészkek és környezetük fizikai védelem alá helyezését jelentette. A fészkek körül védelmi (részleges és teljes) zónákat jelöltek ki, ahol az erdészeti tevékenység korlátozásával háborítatlan körülményeket biztosítottak a sasok számára. E fészkeket és a védelmet az egyesület tagjai ellenőrizték. Rengeteg munkát fektettek abba, hogy erdészetekkel jó együttműködés jöjjön létre. Éveken keresztül nagy hangsúlyt fektettek az erdészek továbbképzésére és a felmerülő konfliktusok elrendezésére. Mióta a rétisas nem veszélyeztetett többé, a faj védelme elsősorban az állomány pontos megfigyelését, a fészkelő területek védelmét és az esetleges felmerülő veszélyek elhárítását foglalja magába. Jelenleg a rétisasfészkek mintegy 70%-a ismert, s évről évre a fiókák jelentős részét gyűrűvel látják el. Napjainkban legnagyobb veszélyt a rétisas táplálkozása miatt kialakult konfliktushelyzetek jelen-

tek: a halastavak tulajdonosai, kezelői nem nézik jó szemmel a konkurenciát. Nem gyakran, de előfordul, hogy mérget helyeznek ki elhullott állatok tetemébe rejtve. Ez bűncselekmény, de nagyon nehéz az elkövetők elfogása. Természetesen a megoldást itt is a természeti nevelés, a szemléletváltozás jelenthetné. Egy alkalommal egy másfajta veszélyt sikerült lencsevégre kapni: a képek szerzője tanúja volt, amint egy fiatal rétisas beleragadt egy ipari létesítmény derítőjében összegyűlt iszapmasszába. Ennek az egyednek szerencséje volt – Krzysztof személyében (a képek szerzője), aki sikeresen szó szerint véve is „kihúzta a slamasztikából” a bajba került sast. Nem tudni

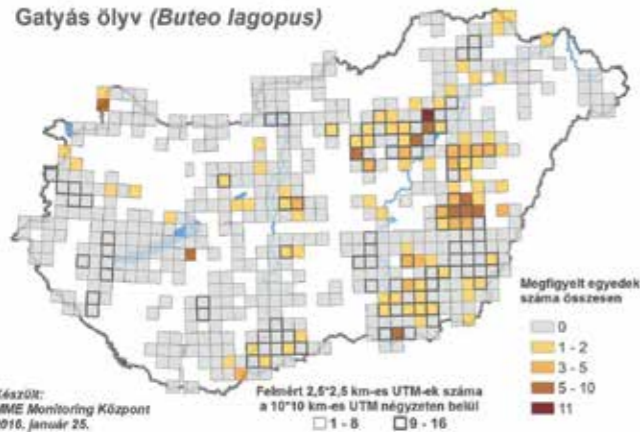
azonban, hány ragadozó madár esik áldozatul hasonló baleseteknek (a szóban forgó üzem a sas-mentő akció után megtiltotta a terület látogatását civileknek).

Szerencsére, mindezek ellenére, a rétisas védelme igazi sikertörténet, jelenleg bátran kijelenthetjük, hogy Lengyelország címermadara szép számban fészkel az országban.

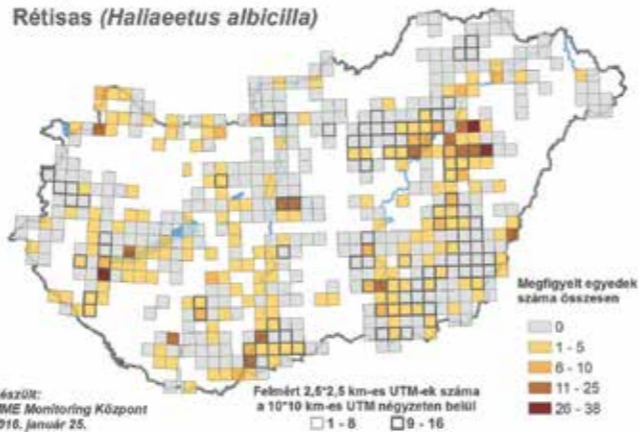
Takács Viktória,
Krzysztof Chomicz

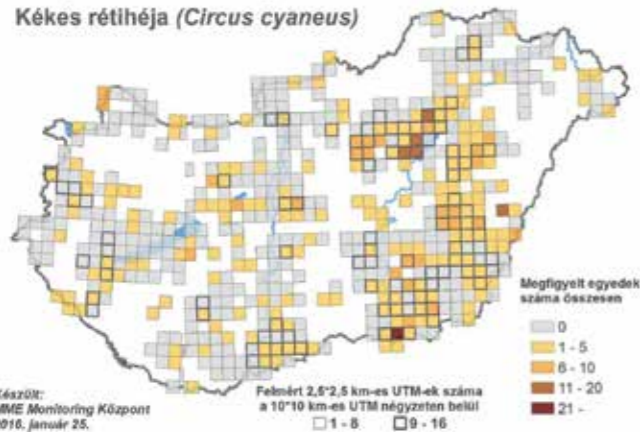
Országos sasszinkron - 2016. január
Gatyás ölyv (*Buteo lagopus*)

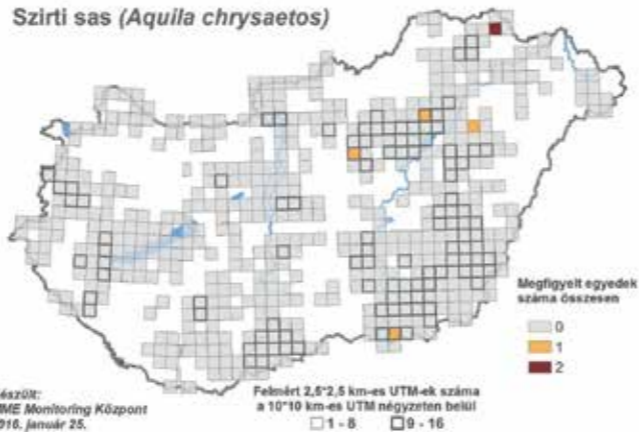
Országos sasszinkron - 2016. január
Rétisas (*Haliaeetus albicilla*)

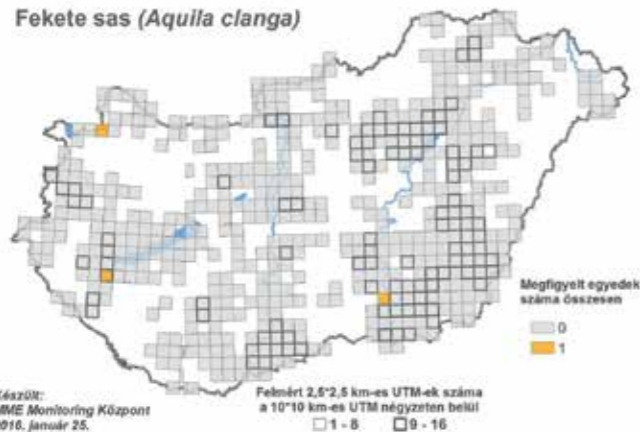
Országos sasszinkron - 2016. január
Kékes rétihéja (*Circus cyaneus*)

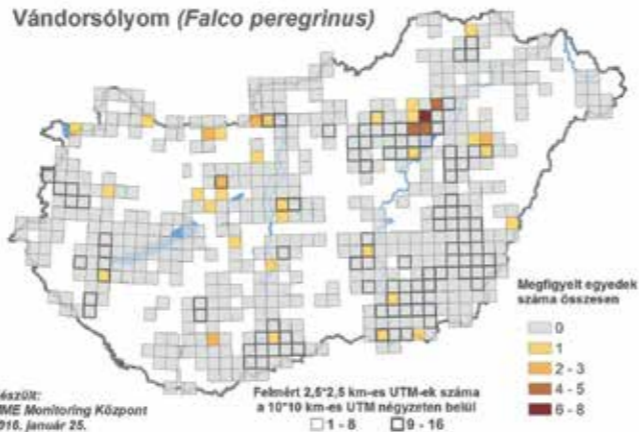
Országos sasszinkron - 2016. január
Szirti sas (*Aquila chrysaetos*)

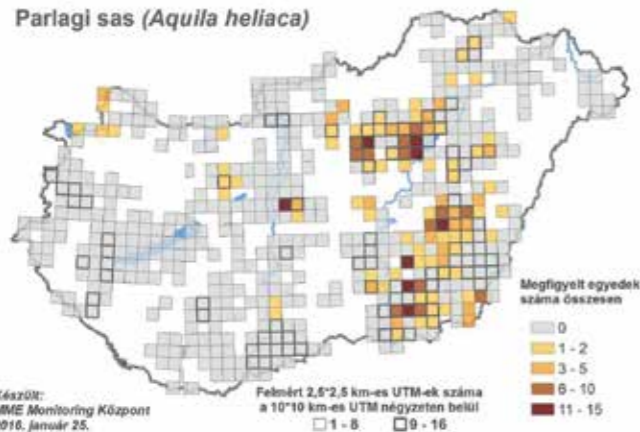
Országos sasszinkron - 2016. január
Fekete sas (*Aquila clanga*)

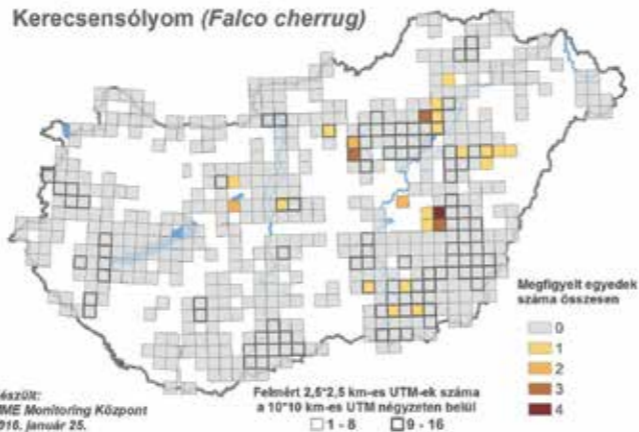
Országos sasszinkron - 2016. január
Vándorsólyom (*Falco peregrinus*)

Országos sasszinkron - 2016. január
Parlagi sas (*Aquila heliaca*)

Országos sasszinkron - 2016. január
Kerecsensólyom (*Falco cherrug*)

Elkészült a XIII. Országos Sasleltár

Monitoring

© Nagy Csaba felvétele

Rétisasok
Lent:
Kerecsensólyom

DÉN JANUÁRBAN AZ MME a nemzeti park igazgatóságokkal és más civil természetvédelmi szervezetekkel együttműködve tizenharmadik alkalommal szervezte meg a hazánkban telelő sasok éves számlálását.

Az egy időben történő megfigyelések miatt „sasszinkronnak” nevezett számláláson ismét rekordszámú, 421 felmérő vett részt országszerte, és növekedett a megfigyelt terület nagysága is. A megfigyelők érintették az ország legjelentősebb ismert sastelelőhelyeit, ebből következően a lehető legpontosabb képet alkothatunk a hazánkban tartózkodó fajokról és ezek egyedszámáról. A felmérők 2828 db 2,5x2,5 km-es UTM négyzetet (az ország területét felosztó rácsháló „szemeit”) érintettek, ez összesen 17 638 km²-t jelent, ami az ország területének 19%-a.

A 2016. évi sasszinkron során 789–884 közötti rétisast és 346–392 közötti parlagi sas sikerült megfigyelni, ami a felmért területek méretéhez viszonyítva is valamelyest meghaladja az elmúlt évtized átlagát. A fokozottan védett státusukhoz viszonyítva nagynak tűnő számok ellenére a sasok természetesen még ma is nagyon ritkák.

A fenti számok alapján a felmérés során bejárt sastelelőhelyeken, tehát a legsasosabb élőhelyeken is 100 négyzetkilométerenként mindössze átlag 4,5 rétisas és 2 parlagi sas került lencsevégre.

A réti- és a parlagi sasok mellett 6 szirti sast és 4–5 fekete sast, valamint további 13 ragadozómadár-faj mintegy 7000 példányát is megfigyelték a szakemberek:

- vörös kánya (7–8)
- barna kánya (1)
- kékes rétihéja (625–729)
- barna rétihéja (101–105)
- karvaly (209–221)
- héja (26–27)
- egerészölyv (4274–5444)
- gatyás ölyv (198–235)
- pusztai ölyv (8)
- vörös vércse (572–655)
- kerecsensólyom (32–38)
- vándorsólyom (61–62)
- kis sólyom (37)

A nappali ragadozómadarak mellett baglyokat (erdei fülesbagoly: 81–81, réti fülesbagoly: 1, kuvik: 23, uráli bagoly: 1) és ragadozó életmódú énekesmadarakat (holló: 100–128, nagy örgébics: 151–159) is számoltak a felmérők, sőt néhány régióban a tűzokokat (285–364) is számba vették.

Az éves sasszinkronok egyik

kiemelt célja az illegális ragadozó-mérgezők felderítése, hatásuk monitorozása és visszaszorításuk elősegítése. Ennek a funkciónak a létjogosultsága sajnálatos módon az ideai szinkron alkalmával is beigazolódott – így derült fény az ideai három ragadozómadár-mérgező eset egyikére is. Hazánk sajnósa „rekorder” a régióban a madarak ellen elkövetett bűncselekmények számát tekintve, amely esetek csökkentése a hozzánk külföldről érkező sasok védelme miatt nemzetközi felelősségünk is. Ebből a célból európai uniós támogatással jelenleg is folyik egy mérgezőellenes HELICON Life+ program az MME koordinálásában. Részben a projekt eredményeképpen több alföldi területen szinte teljesen visszaszorultak a ragadozó-mérgezők, ahol a projekt elején még két-tucatnyi sas esett mérgezés áldozatul egyetlen év alatt.

A szinkronmegfigyelésben részt vevők névsora a parlagisas.hu/content/elkeszult-2016-évi-xiii-orszagos-sasleltar-internetes-oldalon-talalható, ezúton is köszönjük valamennyiüknek a részvételét!

Nagy Zsolt – Nagy Károly – Horváth Márton – Orbán Zoltán

© Kókay Szabolcs

Francia Madárvédelmi Szövetség

Név: LPO/BirdLife France
 Alapítás éve: 1912
 Taglétszám: 44 000 fő
 Folyóirat: *L'Oiseau Magazine*
 – érdeklődőknek
L'Oiseau Mag Junior
 – 7–12 év közötti
 gyerekeknek,
Rapaces de France

– ragadozók iránt érdeklődő
 madarászoknak
Ornithos – madarászoknak,
 tudósoknak
 Postacím: Fonderies royales, CS 90263,
 17305 Rochefort Cedex, France
 Telefon: +33.546.82.12.34
 Honlap: www.lpo.fr
 e-mail: lpo@lpo.fr

BirdLife

JELENLEG FRANCIAORSZÁG LEGFONTOSABB, 44 ezer taggal, 5000 aktív önkéntessel, országsszerte 450 fős alkalmazottal működő, 35 önálló helyi szervezetet összefogó természetvédelmi civil szövetsége az LPO, amely 1995 óta a BirdLife tagja.

Az LPO 1912-ben azért jött létre, hogy megakadályozza a Bretagne partjainál fekvő Sept Iles szigeteken a lunda (*Fratercula arctica*) vadászát. Azóta is ez a madár a címermadarunk. Szervezetünk létszáma az 1980-as évek közepi 3500 tagról gyors növekedésnek indult, amit elősegített, hogy megkaptuk a hivatalos jótékonyági státust, és így fogadhatunk adományokat és örökségeket is. Jelenleg megközelítőleg 12,5 millió eurós éves költségvetésünk van. A központi alkalmazottak közel fele a kormány megbízásából az országos védettséggű területek kezelését, fenntartását végzi.

Az LPO küldetésének azt tartjuk, hogy védjük a madárfajokat, azok élőhelyeit, és ezzel együtt a biológiai sokféleség egészét. Ezt oktatással és a biodiverzitás fontosságára való figyelemfelhívással tudjuk elérni.

Az LPO nemzeti fajvédelmi tervek megvalósításán is dolgozik, amelyek segítik a franciaországi veszélyeztetett fajok megőrzését. Európai fajvédelmi programokat és veszélyeztetett fajok (például a fakó, barát-, sas- és dögkeselyű, a reznek, a bölömbika és a haris) visszatelepítési programjait koordinálja.

Szervezetünk együtt dolgozik az országos, regionális és helyi hivatalokkal, hogy a természetvédelemben felhalmozott szakértelmét megossza, és ezzel a problémákra megoldásokat, vagy a biológiai sokféleség védelmében támogatásokat javasoljon,

beleértve a nagy infrastrukturális programokat is.

Minden évben sérült madarak ezreit gondozzuk madárkórházainkban, amelyek vadászat, fészekből való kiesés vagy olajszennyezés áldozataivá váltak.

A regionális szervezetek hálózatával együtt az LPO egyike azoknak a természetvédelemben érdekelt földtulajdonosoknak, akik védik a természetes élőhelyeket, különösen a vizes területeket. Az LPO 33 600 hektárt kezel (12 országos és 9 regionális természetvédelmi területet), és támogatja a földtulajdonosokat, hogy regisztrálják földjüket az LPO Menedék Hálózatába. Ez a legnagyobb ökológiailag kezelt magánföldtulajdon Franciaországban, amit a biológiai sokféleség megőrzése érdekében kezelnek (18500 Menedék, ami 25 000 hektárt foglal magában).

Szervezetünk a természetvédelmi jogszabályok megszegése miatt jogi panaszt nyújtott be a francia kormánynak, és civil megmozdulást szervezett. Ez főként vadászati problémákat érintett.

1995 óta az LPO természetvédelmi kérésekben öt tengerentúli megyével (DOM) dolgozik együtt. Ezek a területek (Réunion, Mayotte, Martinique, Guadeloupe és Francia Guyana), bár területileg távol fekszenek, Franciaország megyéi, és mivel ide tartoznak, az Európai Bizottság hosszú lobbizás után 2007-ben hozzájárult, hogy itt LIFE programot indíthassunk. 2010-ben a helyi kis természetvédő szervezetekkel együttműködve három DOM-ban (Réunion, Martinique és Francia Guyana) nyertünk LIFE pályázatot négy globálisan veszélyeztetett madárfaj (*Coracina newtoni*, *Circus maillardi*, *Ramphocinclus*

brachyurus, *Agamia agami*) megmentésére. Bővebb információ e munkáról angol nyelven a www.lifecapdom.org honlapon olvasható.

Az LPO fontos szerepet játszik Franciaországban a környezeti nevelés terén, e téren is bizonyított szakértelmét a francia állam is elismerte. Mindenkinek, de leginkább az iskolás gyerekek és egyetemi hallgatók számára szervezünk szakmai oktatókat, túrákat, kiállításokat. Minden évben több mint ötezer, oktatáshoz kapcsolható tevékenységet ajánlunk az iskoláknak, oktatási intézményeknek, és ezeken mintegy 275 ezer fő vesz részt, melyből 100 ezer gyerek.

Az LPO a francia régiókban természetvédelmi turizmust is szervez. Az év folyamán tömegek látogatják az LPO által kezelt természetvédelmi területeket és a vonuló madarak számára nagyon fontos pihenő- és táplálkozó helyeket. Ezek a területek tíz francia régióban találhatóak. Évente több mint 10 400 alkalommal válaszolunk segítséget és információt kérő telefonhívásokra. Saját magazint és speciális madártani igényeket kielégítő folyóiratot adunk ki.

Alison Duncan

A lenti képek balról jobbra:

Francia-Guyana-i szigonyos gém

© Gary Crowder

Saskeselyű

© Bruno Berthemi

LPO központi irodája a hajdani vasöntődében

© LPO archiv

Réunioni kakukkgébics

© Yabalex

Lunda

© Armel Deniau

JÁTÉK

Párosítsátok össze a madarat a fészkeivel!

1.

2.

3.

a.

b.

c.

Bodnár Kata: Haris

Szomorú a haris ma,
 mert nincs a lábán harisnya.
 Ha volna neki, harisnyája,
 nem fázna az apró lába.
 Kicsi gond ez, nem is bánja,
 hogy csupasz a lába szára.
 Nagyobb gondja is akad,
 ha élőhelye szétszakad.
 Kaszálók és üde gyepek,
 adnak neki életteret.
 Sűrű, réti növényzet,
 rejti testét egészen.
 Magas fűben bogarászik,
 nedves réten gilisztázik.
 Szereti a gyomok magját,
 földön eszi táplálékát.
 Messze hallod rekedt hangját,
 ha közeleg a fészekrakás.

Nyár elején kap majd észhez,
 s földet kapar mélyedéshez.
 7-10 tojás várva várja,
 hogy kiköltse anyukája.
 Fészakhagyó, kormos csibék,
 követik a mamit tüstént.
 Nem lesz többé látható,
 ha az ember ily mohó.
 Traktor, tárcsa, dobkasza,
 bánthatja a harist ma,
 s ha száraz lesz az éghajlat,
 eltűnhet e rejtett vad.
 Jön az ősz, így csomagolnak,
 Afrikába vándorolnak.
 Vándorútjuk sem fényes,
 lövik, fogják így veszélyes.
 Védjük tehát otthonában,
 hogy érezze a szegény pára,
 az se legyen problémája,
 hogy nincsen neki harisnyája.

2016 a HARIS védelmének éve

A haris magasabb, sűrűbb növényzetű nedves rétek, kaszálók, folyómenti területek és tóparti laposok madara. Különösen kedveli az olyan magasfüvű üde gyepeket, melyeket kisebb-nagyobb bokorcsoportok tarkítanak.

A magyarországi fészkelőállomány nagyságát jelentősen befolyásolják az aktuális téli és tavaszi csapadékviszonyok. Nedvesebb, belvizes években több pár költ, szárazabb tavaszokon viszont a megfelelő élőhelyek csökkenése miatt az átvonuló madarak jelentős része továbbáll. Ezt figyelembe véve - becsléseink szerint - a hazai költőállomány 500-2000 pár között ingadozik.

AZ ÉV ...

Az év madara választás hosszú évtizedekre nyúlik vissza, de az elmúlt években a madarak mellett szerencsére más fajok is lassan a figyelem középpontjába kerülnek.

Az MME Kétéltű- és Hüllővédelmi Szakosztálya idén a **kockás siklót** (*Natrix tessellata*) jelölte az év hüllőjének.

Az év halát a Magyar Haltani Társaság választja meg, 2010 óta. Idén a **compóra** (*Tinca tinca*) esett a választás.

A Magyar Rovartani Társaság által szervezett internetes szavazáson a 2016. év rovara: a **mezei tücsök** (*Gryllus campestris*) lett.

Szintén 2010 óta választhatunk - magánkezdemenyezésre - a legszebb vadvirágaink közül. Idén a megtisztelő cím a **mocsári kockásliliomé** (*Fritillaria meleagris*).

Az év fája pedig a **mezei szil** (*Ulmus minor*) lett 2016-ban. Megválasztását az Országos Erdészeti Egyesületnek és az Év Fája Kuratóriumnak köszönhetjük.

A HARIS VÉDELME

A haris védelme nagyban azokon a gazdákon múlik, akik élőhelyükön gazdálkodnak.

Ezért nagyon fontos, hogy tájékoztatva legyenek arról, milyen módon tudják gazdálkodásukat madárbaráttá, "harisbaráttá" tenni.

Nagy segítség lenne a faj számára, ha a réteket, melyeken élnek, meghagynák rétnek, és nem alakítanák át például szántóföldekké.

Az is fontos, hogy ha a réten kaszálnak, akkor kaszálás előtt a gazdák tájékozódjanak, hol lehet a területen fészkek.

Ennél is kedvezőbb megoldás, ha a kaszálás a szokottnál kicsit később, július vége felé végzik el, amikor a harisfiókák már elég nagyok ahhoz, hogy a gépek elől elmeneküljenek.

Ha megfelelő időben, lassan haladva végzik el a kaszálást, nem vágják túl rövidre a fűvet, és a gépek elé vadriasztó láncot szerelnek, akkor sokkal több esélye van annak, hogy ezekben az értékes, ritka madarakban nem tesz kárt az élőhelyükön való gazdálkodás.

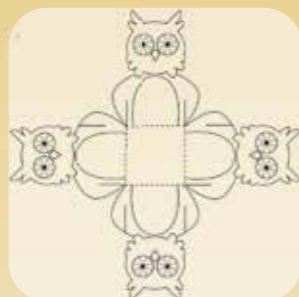

CSÖRMÍVES

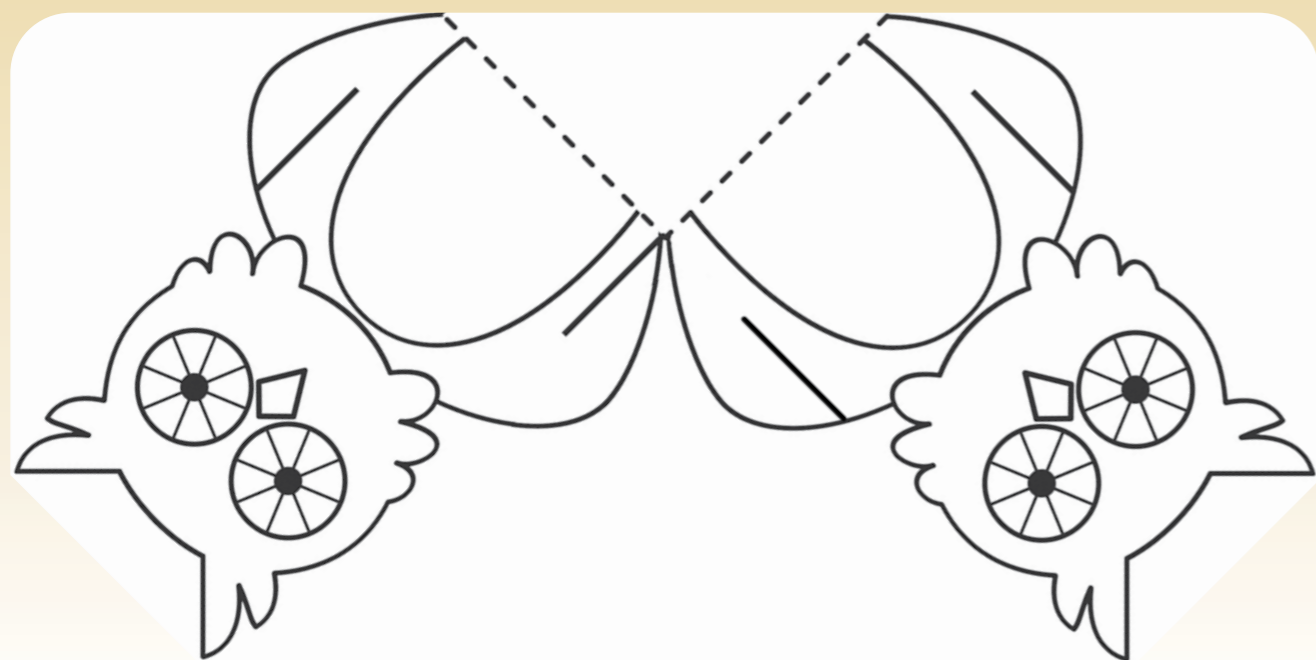
Húsvéti tojástartó

Szükséges hozzávalók:
Rajzlap, olló, színesceruza vagy filctoll.

Elkészítés:

Fénymásold ki és vágd ki a sablont, majd egy rajzlapra másold át duplán. Vágd körbe. Színezheted ceruával, vagy filctollal. A bagoly szárnyát vágd be a vonalak mentén, és állítsd össze a tojástartót.

Kedves Gyerekek!

Ne feledjétek, elindult új, gyerekeknek szóló honlapunk! Böngésszékétek kedveteikre!

Előző számunk megfjtése:
11-es és 16-os hópehely.

A helyes választ beküldők:
Szakács Vince, Tiszadob Zinhóber Balázs, Zinhóber András, Zinhóber Dániel, Pécs Fóti Nóra, Pécs

Gratulálunk!
Nyereeményük egy tornaszák.

Tavaszi KÖNYVAJÁNLÓ

Könyvajánlóinkban az MME bolt kínálatából keressük: www.mme.hu

MAGYARORSZÁG MADARAI

Hiánypótló kiadványunk főleg azoknak nyújt segítséget, akik most ismerkednek a madarászattal, és a távcső mellé egy könnyen kezelhető, a terepi körülményekhez jól alkalmazkodó zsebkönyvet is magukkal vinnének.

A madárfajokat még kevésbé ismerő természetjárók számára kihívást jelent, hogy a megpillantott madarat hirtelen hol is keresse egy több száz oldalas határozóban. Ez a könyv csak azokat a fajokat mutatja be, amelyekkel hazánkban leggyakrabban találkozhatunk, így rövidebb terjedelme miatt egyszerűbb a keresés. További segítség, hogy a fajok élőhelyük szerint vannak csoportosítva.

Madártani Tájékoztató

Szalonkák január havában

HAZÁNKBAN RENDSZERESEN ELŐFORDUL, hogy néhány szalonka nálunk próbálja átvészelné a viszontagságos téli hónapokat. Magyarországon összesen négy szalonkafaj fordul elő. Ezek a sárszalonka (*Gallinago gallinago*), a nagy sárszalonka (*Gallinago media*), a kis sárszalonka (*Lymnocyptes minimus*) és az erdei szalonka (*Scolopax rusticola*). Közülük a nagy sárszalonka fordul elő a legritkábban. A boreális erdők lakója Európa északi és keleti részén, valamint Ázsiában. Hosszú távú vonuló, amely a telet Afrika trópusi

meg az áttelelést egyes példányok. Általában 1-2 példány került távcső elé, de Gyömrő határában egyszerre 3 madarat is láttak. Január 6-án ifj. Bebesi Zoltán és Ócsai Péter társaságában a be nem fagyott Hansági-főcsatorna partján figyeltünk meg egy példányt ebben a téli szezonban.

Az erdei szalonka szalonkafajaink talán legrejtettebb életmódú tagja. Bár a tavaszi és őszi vonulási időszakban, az alkonyati órákban rendszeresen megfigyelhető erdős területeink közelében, de legtöbbször csak gyorsan átsuhanó sziluetttét, vagy a lábunk előtt felrepülő, pillanat alatt eltűnő zömök madarat figyelhetjük meg. Rejtőzködő életmódját mutatja, hogy az áttelelő szalonkafajok közül 2016 januárjában a legkevésbé megfigyelés bizonyítja téli előfordulását. Viszonylag ritka élmény a madarászok szá-

kedünk hozzá, mimikrijében bízva a végsőkig kitart, sok esetben csak néhány lépésnyire, szinte a lábunk alól repül fel és hangtalanul, a sárszalonkához képest sokkal rövidebb távra repülve ereszkedik le újra, így legtöbbször teljesen eltűnik a szemünk elől. A birding.hu szerint 2016 januárjában kéttucatnyi megfigyelés bizonyítja hazai áttelelését. Január 4-én Bárdos Imre társaságában Budapest XXIII. kerületében folytattunk megfigyeléseket, az Erzsébet-ér mentén, amely a tapasztalatok szerint csak a leghidegebb időszakban fagy be teljesen. A területen a patak mentén egy jégmadár és egy nagy kócsag megfigyelése mellett egy kis sárszalonkát riasztottunk fel a Vecsési út hídjának közelében. Az előző napok havas időjárása és hideg éjszakai miatt a kisvízfolyás környezete

Erdei szalonka

Kis sárszalonka

© Bajor Zoltán felvételei

tájain tölti. Az egyetlen szalonkafaj, amely télen nem figyelhető meg nálunk. A kis sárszalonka az előbbi fajnál némiképp szűkebb költési területtel rendelkezik régiók északi tájain, de határozottan gyakrabban fordul elő, mint előző rokona. A sárszalonka a leggyakoribb szalonkánk, vizes élőhelyeinken kis számban költ. Az erdei szalonka rendszeres átvonuló és kis számú költőfaj erdeinkben, főként ott, ahol a fák között kisebb vízállásokat, patakokat, forrásokat talál.

A 2015/2016-os tél néhány napot leszámítva hasonlóan enyhén alakult az előző évek teleihez, így az ország számos részén maradtak jégmentesek vizeink. Ennek köszönhetően januárban több helyen megfigyeltek szalonkákat az országban. Sárszalonkából több mint 20 megfigyelés bizonyítja a birding.hu adatai alapján, hogy az ország számos pontján kísérelték

mára, hogy alkalmuk nyílik hosszabb ideig is megfigyelni egy-egy példányát. 2016. január 6-án a Sopron közelében található Görbehalomtelepen átfolyó Rák-patak mentén, a Fehér Dániel-forrás mellett, a néhány centiméteres hóban egy erdei szalonkára lettünk figyelmesek ifj. Bebesi Zoltánnal és Ócsai Péterrel, amint a kisvízfolyás partján keresték. A madár – szokásához híven – azonnal felrepült és eltűnt a szemünk elől, de a havas táj nem biztosított számára a közelben más alkalmas helyet a táplálékkeresésre, ezért szinte azonnal visszaereszkedett a patak mellé. Ennek köszönhetően sikerült újra megfigyelnünk és közelebről fotóznunk is.

Kis sárszalonkával minden évben viszonylag sokszor találkozunk a madár-megfigyelők, rejtőzködő életmódja miatt azonban mindig nagy élményt jelent a megfigyelése. Amennyiben közel merész-

jórészt fagyott állapotban volt, csupán néhány helyen maradtak jégmentes szakaszok. Emiatt a madár egy rövid kört leírva szinte pontosan ugyanoda ereszkedett vissza, ahonnan felrepült. A faj szokásaiban bízva óvatosan közelebb mentünk hozzá, így kb. 15 méterrel sikerült fényképeznünk. Sajnos egy hó alatt megbújó műanyag flakonra rálépve a madár ismét felriadt és északi irányba elszállt. Másnap azonban Kókay Szabolcs, a megfigyelési helytől kb. 1 kilométerre, a Szentlőrinci út és az Erzsébet-ér találkozásánál lévő hid alatt ismét megtalálta egy másik kis sárszalonka társaságában. Ezek az adatok is jól mutatják, hogy akár városi környezetben is lehet „jó fajra” bukkanni, ráadásul bizonyítja, hogy minden be nem fagyó vizes élőhely fontos élettér lehet madaraink számára a téli időszakban.

Bajor Zoltán

Feketeszárnyú székicsér októberi előfordulása

2015. OKTÓBER 14-ÉN a Hortobágyon, Zám pusztán és a Csécsi-halastó közötti szántóföld felett egy rovarászó székicsért láttam. A madár Zám felől érkezett és leszállt a tarlóhántást követően már erősen gyomos táblára, ahol bibickekhez csatlakozva a talajról is szedegetett. A bibickek elrepülése után egyedül maradt, így közel két órán át figyeltem. Ezalatt többször is felszállt, és a levegőben erősen rajzó szárnyashangyákból zsákmányolt.

Kovács Gábor

© Kovács Gábor felvétele

Érdekes madárfészkelések

Novemberi széncinege-fiókák

2010. augusztus végén, Pécs-homoktetői telkünkön egy régi, bárszekrényből átalakított odút helyeztem ki a kert végében álló almafára. Mit sem sejtettem abból, ami ez után következett. Október 5-én felnyitottam a tetejét, és egy vastag moharéteget találtam benne, amelynek nem tulajdonítottam nagy jelentőséget, így benne is hagytam. Az ősz igen meleg és száraz volt, olykor-olykor hallani lehetett a hím széncinege énekét, de ilyen már máskor is előfordult. Azonban olyan, hogy november 5-én 8 tojásos kotlott fészkekkel találkozok, azóta sem. Kétségeim voltak a tojások sorsát illetően, azonban a cinkepár továbbra is kitarzott. November 12-én öt fiókáját melengette már a tojó. Az időjárás azonban kezdett hidegre fordulni, így a rovarok el-eltűntek. Félő volt, hogy elpusztulnak a cinkefiókák. Ezt nem nézhettem tétlenül, liszt- és csontkukacokat vásároltam, amelyeket mag helyett tettem ki az etetőbe. A szülők felfedezték, és szinte kizárólag azzal etették egészen november 27-ig a fiatalokat, amikor az ötből négyre gyűrű került. A legerősebb az odú tetejének felnyitásakor szinte azon-

Általában 7-10 percet töltött a magasban, de egy ízben több mint 40 percig keringett és táplálkozott. Mindig visszatért a szántóra, ahol a göröngyök és gyomok között meghúzódva pihent, de olykor pár lépésnyit futva egy-egy drótférget is elcsípett.

A színezete alapján ideai fiatal madárnak a csüdje feltűnően hosszú volt, röptében pedig a farktollak rövidege volt a szembeötlő bélyeg. Ezek alapján – és az időközben a helyszínen siető hortobágyi terepmadarászokkal egyetértésben – feketeszárnyú székicsérnek (*Glareola nordmanni*) határoztuk meg.

nal kirepült, testvérei pár óra múlva követték. Sikertelen tehát a novemberi fiókanevelés, mégsem volt lehetetlen!

Nyárondi Péter

Kettős barázdabillegető-fészkek

2013 őszén a somogyfajsi fás legelőre Juhász Imre (örökös) tagtársunk vezetésével mintegy 12 darab, különböző röpnylású odút helyeztünk ki, cinegék, mezei verebek, seregélyek, de nem titkoltan egy-egy odúban búbosbanka költésében is bizakodva. 2015 őszén Juhász Imre, Dobay Orsolya, Balogh Ferenc és Bárdos Imre társaságában az ellenőrzés/pucolás során nagy meglepetésünkre – éppen a legnagyobb röpnylású, bankáknak szánt – odúban két egy-

© Simig Péter felvétele

más melletti, használt fészket találtunk. A fészkek jellege alapján ezek egyértelműen barázdabillegetőtől származtak.

Simig Péter

Barázdabillegető megismétlődő fészkelése fán

Az 1990-es évek vége táján az Óriszentpéteri kertünkben lévő tókánk közelben lévő alacsony, sűrű lucfenyőben rakott fészket egy barázdabillegető, teljesen úgy, mint a fákon, bokrokon költő más madárfajok szokták. A kotló madár, mikor széthajtottuk az ágakat, szorosán ülte a fészket. Más alkalommal ugyancsak a tóka közelében, a melléképület oldalára felfuttatott lilaakác sűrűjében, szorosán a fal mellett rakott fészket a billegető.

Győry Jenő

Nyaktekericsfiókákat elpusztító lódarazsak

2005 őszén a Naszály dél-nyugati oldalán, az erdőszélen 8 db D típusú odút helyeztem ki. A terület füleskuvik számára alkalmasnak látszott, az odúk elhelyezésnek elsődleges célja ennek a fajnak a megtelepítése volt.

Füleskuvik ugyan nem foglalta el egyik odút sem, de 2008. május 25-én az ellenőrzés során

az egyik odúban 8 tojásos nyaktekericsfészket találtam. A következő ellenőrzés június 5-én volt, éppen ekkor keltek a fiókák. Július 16-án ellenőriztem újra odút, amikor elég kellemetlen meglepetés ért. Az odú 8 méter magasan volt elhelyezve, így fel kellett mászni a fára. Amint felértem és felnyitottam az odút, azonnal egy lódarázs vágott ki abból, és a kezembe „csípett”. A két ellenőrzés között tehát a nős-

© Nagy Csaba felvétele

tény darázs elfoglalta az odút, családot alapított és nem kegyelmeztek az ott kikelt nyaktekericsfiókáknak sem, elpusztították és felették azokat.

Nagy Csaba

Egy odúban két széncinegefészkek

Budapesten Zuglóban a Nagy Lajos király útja, Egressy út, Angol utca és Mogyoródi út által határolt parkos lakótelepen 2010-ben létesítettünk egy kisebb odútelepet. 2013. május 6-án ellenőriztük fiammal a 15 odúból álló telepet. Az egyik odúban két fészket találtunk, az egyikben 3 széncinegetojás volt, míg a másikon egy cinege kotlott. Azt nem állapítottuk meg, hogy fiókái vagy tojásai voltak, mivel a madár nem repült ki, amikor kinyitottuk az odú tetejét. Csak rövid ideig zavartuk, és rögtön visszazártuk az odút. Az odút nem néztük meg még egyszer a fiókák növekedése során. Az őszi takarításkor a fészkekben 3 záptojás volt, és az teljesen le volt nyomódva, ahogy a fiókás fészkeknel megszokott. Nem találtunk magyarázatot arra, hogy hogyan került egymásmellé a két fészket.

id. Bebesi Zoltán

H. L. szerkesztői megjegyzése: Az érdekes esetre egy lehetséges magyarázat, hogy az odúban lévő - nem kotlott - 3 tojás egy másik cinegepártól származott, amelyik vagy elhagyta azt, vagy az új pár elüldözte őket, majd kialakította saját fészket és sikeresen költött. Azt sem lehet azonban kizárni, hogy két pár próbálkozott ugyanabban az odúban költetni. Ilyen esetek más fajokkal kapcsolatban ismertek a szakirodalomból.

Rövidkarmú fakuszok egy rozott odúban

2015. áprilisában a Velencei-hegység-beli Hurka völgyben felújítottuk a 25 éve működő odútelepet. Egy gyertyánfára a 4 m magasan lévő széthasadozott D típusú odúhoz azzal a feladattal mászott fel Koleszár Sándor, ifjú pákozdi madarász barátunk, hogy leszedi a veszélyessé vált maradványt, de mire fölért, megtetszett neki az odú, és kérte, hadd tegyen egy próbát. Nem akarván kedvét szegni, engedtünk kérésének. Szigetelő szalaggal stabilizálta az alkotmányt.

Jún.19-én az odútelep ellenőrzésekor meglepően csöppnyi fészket találtunk az odú alján, benne fiókák lapultak. A fészkek anyaga vékony gallyakból állt, korhadt fatörzsmelékkel és mohával bélelve.

Csak az etető szülők megfigyelésével vált bizonyossá, hogy rövidkarmú fakuszok költöztek az odúba.

© Polgár Márta felvétele

Nem a méretes röpnyláson, hanem egy nagy résen keresztül közlekedtek. Népes odúzó csapatunk öröme meg is jelöltük az öt – kb. 5-6 napos – fiókát.

Fenyvesi László

Sárgarigófészkek bálakötöző zsinagból

Sokszor lehet hallani, hogy a fészkekbe behordott műanyag szálak rátekeredve a madarak lábára, komoly sérüléseket, elhalásokat okoznak. 2015 őszén a pacsmagi tavaknál járva nemhogy néhány beépített szálát láttunk egy sárgarigófészkekben, de úgy tűnik, a teljes fészkek műanyag bálakötöző zsinagból készültek. Tekintettel arra, hogy a sárgarigó mesterien szövi meg a fészket, abban reménykedünk, hogy ebben az esetben talán nem esett baja a madaraknak. De ez az eset

© Bárdos Imre felvétele

is fölhívja a figyelmet az emberi hanyagságra, és a régi természetes anyagokat fölváltó műanyagok használatának lehetséges veszélyeire.

Dobay Orsolya, Bárdos Imre, Juhász Imre, Simig Péter

Az érdekes fészkelésekről szóló beszámolókat a jövőben is köszönettel fogadjuk tagtársainktól a hasaszthyl@gmail címen.

Érdekes madármegkerülések

Madár-gyűrűzés

© Horváth Zoltán felvétele

AZ ELMÚLT IDŐSZAKBAN a Madár-gyűrűzési Központba beérkezett, kiegészített (gyűrűzési adattal együtt lezárt) megkerülésekből válogattunk. A külföldön gyűrűzött madarak adatainak kiegészítése rövidebb-hosszabb időt vesz igénybe, így jelen válogatásban is található néhány korábbi megkerülési adat, amely-

esetben és teljes terjedelemmel tudjuk feltüntetni. A közölt összesítések tájékoztató jellegűek, a január végéig beérkezett adatok alapján készültek.

Fekete gólya

Egy magyar gyűrűs fekete gólya jelölőgyűrűit fényképezték le (Guilad Friedemann) Észak-Etiópiában egy helyi lakosnál, aki rajzon mutatta be a megtalálás körülményeit. A madarat 2014-ben jelölték Szatmárcseke közelében (Barcánfalvi Péter). Etiópiában eddig öt magyar gyűrűs madár került meg, három fehér gólya és két fekete gólya.

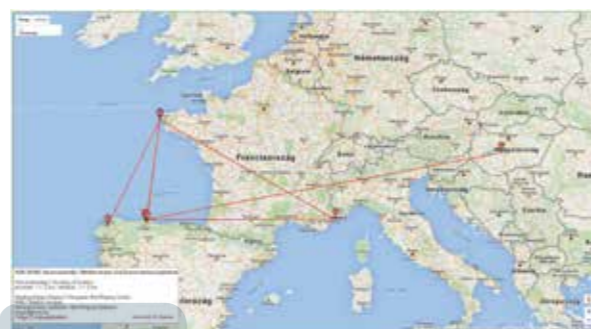
Fehér gólya

2015. október végén egy hazai jelölésű, kék gyűrűs fehér gólyát fényképeztek le (Antonino Barbera) Sziciliában. A madarat a Misina Állatvédő Egyesület nevelte és nyár végén jelölték meg (Laczik Dénes) és engedték el. Ez az első fehér gólya megkerülési adatunk Sziciliából. További öt példány került kézre Olaszországban.

A Pilismaróton fiókaként gyűrűzött holló

Kerecsensólyom

Egy 2014-ben Dévanyán fiókaként gyűrűzött (Bagyura János) kerecsensólymot fogtak be tavaly október közepén Szaúd-Arábiában.

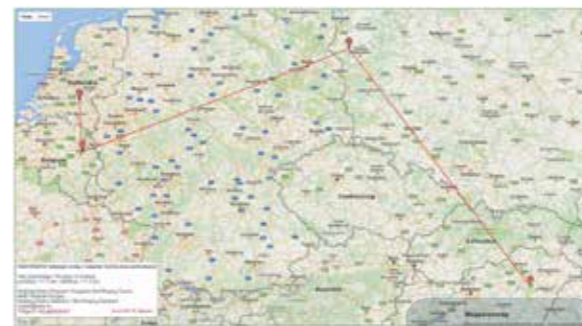

Szerecsensirály-észlelések a Tringa-adatbázis térképén (részletek a cikk szövegében) Balra: A fekete gólya etiópiai megtalálásához készített rajz

A madarat solymásmadárként tartották fogva. Ez az első kerecsensólyom megkerülési adat Szaúd-Arábiából. Ezen kívül két szalakóta és egy fehér gólya kézrekerülési adat érkezett az arab országból.

Szerecsensirály

2015. december 29-én Spanyolországban fényképezték le (Antonio López Porto) azt a hazai gyűrűs szerecsensirályt, amit az

Styepisirály-észlelések a Tringa-adatbázis térképén (részletek a cikk szövegében)

előző napon még innen légvonalban 637 km-re, Franciaországban figyeltek meg. A madarat 2012-ben gyűrűzték (Színai Péter) fiókaként a rétszilasi halastavakon, azóta 13 alkalommal került szem elé Nyugat-Európában.

Sztyeppi sirály

2015. november végén Belgiumban fényképeztek le egy hazai színes (kék) gyűrűs fiatal sztyeppi sirályt (Herve Teerlynck). A madarat fiókaként jelölték (Szilágyi Attila) a Hortobágyi-halastavak Kondás töegységének sirálytelepén. Ugyanezt a madarat nyáron Lengyelországban, később pedig Hollandiában is megfigyelték. Ez az első hazai gyűrűs sztyeppi sirály megkerülés Belgiumban.

2015 októberében került hálóba ez a fakó színű sárgafejű királyka Nógrád megyében (összehasonlításként mellékelünk egy jellemző színű fajtársról is képet)

Gyöngybagoly

2015. december 24-én egy magyar gyűrűs gyöngybaglyot ütöttek el Bulgáriában. A madarat tavaly nyáron gyűrűzték (Bank László) fiókaként az Újpetrei templomtornyban. Ez az első hazai gyűrűzésű gyöngybagoly megkerülés Bulgáriában. A közel 20 ezer hazai gyűrűzésű gyöngybagoly közül eddig 79 került meg külföldön, a legtöbb a szomszédos országokban, de néhány példány a Kárpát-medencén kívülre mozgott. A legtávolabbi megkerülési adat Izraelből érkezett 2001-ben, egy előző évben fiókaként jelölt madarat ütött el egy autó a Közel-Keleti országban.

© Lukács Kata felvétele

A Bulgáriában megtalált magyar gyűrűs gyöngybagoly

Európában a szomszédos országokon kívül még Hollandiában és Németországban kerültek kézre magyar gyűrűs gyöngybaglyok.

Mezei poszáta

2015. május végén egy magyar gyűrűs mezei poszátát fogtak vissza a Rybachiy (régi nevén Rossitteni) madárvártán (Oroszország, Kalinyingrádi régió). A madarat 2014. májusban gyűrűzték (Krúg Tibor) a Naszály melletti Ferencmajorban. Ez az első magyar gyűrűs mezei poszáta megkerülés Oroszországban. Az ezidáig Magyarországon megjelölt 30 ezer példányból eddig összesen 11 madár került meg külföldön, a legtávolabbi Kamerunban és Törökországban. Európán belül korábban Csehországból, Észtországból, Finnországból, Lengyelországból, Olaszországból és Svédországból érkeztek megkerülési adatok.

a Fehér-tavi Ornitológiai Táborban. A madarat a Kolon-tavi madárvárta által szervezett expedíció során gyűrűzték (Kiss János) 2013 novemberében a Prespa-tónál, ahol több mint 2500 példányt jelöltek a magyar gyűrűzők. Ez az első görög gyűrűs barkóscinege megkerülés Magyarországon. A Kárpát-medencén kívülről még olaszországi és csehországi adatokat ismerünk.

Őszapó

November közepén egy szlovéniai gyűrűs őszapót fogtak Sopronban (Marton István). A madarat 2013-ban jelölték Maribor közelében. A most visszafogott őszapóval egy időben és egy helyen jelölt másik (egymás melletti gyűrűszámokkal rendelkező) példány is megkerült ugyanitt, 2014. februárban. Ezidáig ez a két külföldi gyűrűs őszapó került meg Magyarországon és három hazai gyűrűs példány került meg a szomszédos országokban.

Csilpcsalpfüzike

2015 áprilisában egy magyar gyűrűs csilpcsalpfüzikét fogtak vissza ÉNy-Lengyelországban. A madarat 2013 őszén gyűrűzték (Fenyvesi László) a dinnyési Fertőnél. Ez az első magyar gyűrűs példány Lengyelországban. Itthon eddig két lengyel gyűrűs csilpcsalpfüzike került meg. Az ezidáig Magyarországon megjelölt 100 ezer példányból eddig összesen 22 madár került meg külföldön, a legtávolabbi Izraelben, Egyiptomban és Törökországban.

Barkóscinege

2015. október végén egy görög gyűrűs barkóscinegét fogtak vissza (Lovászi Péter) Sándorfalván,

Karcza Zsolt

© Konstantin Popov felvétele

Terepnapló és Tudástár

Monitoring

© Völgyi Sándor

AZ MME HONLAPJÁN 2015 októberétől érhető el a **TUDÁSTÁR** menüpontban a **Magyarország madarai** adatbázis (www.mme.hu/magyarorszagmadarai).

Erről a Madártávlat 2015. évi téli számának 23. oldalán 4 rövid bekezdésben hírt adtunk. Azóta, ahogy arra számítottunk is, az egyes madárfajok lapjai a honlap legnépszerűbb oldalai lettek.

Terveink szerint a **TUDÁSTÁR** a jövőben bővülni fog más élőlénycsoportok hasonló lexikonjaival (kételtűek, hiüllők, emlősök), de egyértelmű volt, hogy a megvalósítást a madarakkal kezdtük. (Emellett az MME folyóiratai is elérhetőek a **TUDÁSTÁR**-ban.)

Minden fajnak saját oldala van, ahol a madárral kapcsolatos általános és speciális ismeretek egyaránt megtalálhatóak (magyar, angol és tudományos név, rendszertani besorolás, méretek, hazai, európai és globális védelmi státusz, életmód és viselkedés).

A hazai állományok nagyságára és változására, az előfordulási területekre, a gyűrzési és visszafogási információk

az MME Monitoring Központ és a Madárgyűrzési Központ adatbázisai alapján folyamatosan frissülő formában érhetőek el. A fajok bemutatását már most is 658 színes festmény és 1700 fotó, valamint hangtár és félezer saját készítésű videó is segíti.

A madárfajok oldalait a megvalósítás ötletének megszületése óta egyfajta élő lexikonként képzeljük el, ami nem olyan, mint a nyomtatásban megjelenő könyvek, melyek sok esetben már a megjelenésekor elavult adatokat tartalmaznak, hanem egy folyamatosan megújuló, frissített adatbázis.

A madár állományokat monitorozó és térképező programjaink eredményei alapján elkészült fejezetek címe: **Előfordulás és állományainak helyzete**. Ezt a fejezetet már a fejlesztéskor úgy terveztük, hogy a hűn áhított célt – rendszeresen frissített információkat tartalmazza – valóban elérhessük. Ezért van az, hogy ebben a fejezetben minden olyan faj esetében, ahol a két legfontosabb programunk megfelelő adatokat szolgáltat, élő-interaktív grafikonokon és térképeken mutatjuk be az állományok változásait és

Honlapunkon minden fajnak saját oldala van, ahol a madárral kapcsolatos általános és speciális ismeretek egyaránt megtalálhatóak. A hazai állományok nagyságára és változására, az előfordulási területekre, a gyűrzési és visszafogási adatokra vonatkozó információk az MME Monitoring Központ és a Madárgyűrzési Központ adatbázisai alapján folyamatosan frissülő formában érhetőek el.

az előfordulásokat. Tettük ezt azért is, mert a mintegy négyszáz hazánkban előfordult madárfaj esetében olyan sok energiát igényelne a statikus tartalmak (szövegek, ill. térképek) és grafikonok esetén a képfájlok rendszeres frissítése, amennyit valószínűleg nem lenne módunk minden évben erre fordítani.

Tehát az egyes fajok oldalain a hazai előfordulást bemutató térképet közvetlenül a **Madáratlasz Program (MAP)** adatbázisából (map.mme.hu), az állományok változását bemutató grafikonokat (a fészkelési és a telelési időszakokra vonatkozóan) pedig közvetlenül a **Mindennapi Madaraink Monitoringja (MMM)** adatbázisából (mmm.mme.hu) hívja meg a **TUDÁSTÁR**.

Közben el is jutottunk a cikk címét adó „rejtély” megoldásához. Ahhoz ugyanis, hogy a madárfajok oldalain mindig friss és megbízható becsléseket mutathassunk meg az állományok nagyságáról, a trendekről, és a térképek is naprakészek legyenek, szükség van a felmérésekben részt vevő önkéntesek munkájára. Ugyanis az adatok, térképek és grafikonok nem a semmiből születnek, hanem a terepnaplókba rögzített megfigyelések adataiból, amelyeket aztán feltöltöttek az adatbázisainkba, majd azokból megfelelő elemzések után nyerik el azt a formát, amit viszontláthatunk a **TUDÁSTÁR**-ban is.

A cikk írásának pillanatában 1046 olyan megfigyelő adatai voltak az MMM és a MAP adatbázisokban, akiknek áldozatos terepi munkája nélkül nem létezne az a 14 millió adatrekord, ami 1999 óta gyűlt össze, s amelyeknek köszönhetően többek között évről-évre képesek vagyunk a gyakori madárfajok országos trendjeinek meghatározására. A MAP adatbázisba alig 10 hónap alatt 2 millió 810 ezer adatrekordot töltöttek fel (az adatfeltöltés 2015 márciusa óta működik), ezért volt értelme már most beilleszteni a fajok oldalára a MAP térképeit.

Azt azonban látjuk, hogy nem ültünk a babérjainkon, hiszen az MMM esetében sajnos már tapasztaljuk, hogy egyre több korábban felmért mintaterület gazda nélkül marad, s egyelőre még a MAP-ba is csak töredéke kapcsolódott be azoknak, akik képesek lennének fajlisták

gyűjtésére.

Kedves Olvasó! Ha Ön azok közé tartozik, akik már eddig is részt vettek az MMM vagy a MAP felméréseiben, akkor arra buzdítom, hogy folytassa a megkezdett fontos munkát! Ha még nem kapcsolódott be felméréseinkbe, de felismeri a lakóhelye környékén előforduló madarak többségét, akkor mielőbb jelentkezzen!

Azon kívül, hogy a terepnaplóiba rögzített megfigyelési adataival most már a **TUDÁSTÁR**-hoz is hozzájá-

Atlasza, amely többek között részletesen bemutatja a hazai fészkelő madárfajok előfordulását és állományaik sűrűségét. Magyarországról az új Európai Madáratlasz adatait is a MAP szolgáltatja majd, ahogy néhány év múlva a hazai madárállományokról és a Különleges Madárvédelmi Területekről az EU részére készítendő következő ország jelentéshez is nélkülözhetetlenek lesznek ezek az adatbázisok.

Elérhetőségeink:
E-mail: monitoring@mme.hu (MMM);
map@mme.hu (MAP)
MMM adatbázis: mmm.mme.hu
MAP adatbázis: map.mme.hu
Postacím: 4401 Nyíregyháza 1. Pf. 286.
Telefon: 42/599-400, mellék: 2295
Mobiltelefon: Nagy Károly 30/906-6285;
Görög Zoltán 20/372-4280;
Nagy Zsolt 30/406-7700

*Ezúton is köszönettel tartozunk mindenkinnek, aki az elmúlt évtizedekben részt vett valamelyik monitoring programunk felméréseiben, s ezzel hozzájárult azokhoz az eredményekhez, amelyek immár a **Magyarország madarai** oldalain is elérhetőek!*

A MAP adatbázist a „Fenntartható természetvédelem magyarországi Natura 2000 területeken” című projekt keretében fejlesztjük, a „Magyarország madarai” weboldalak pedig az „Égő teremtő” című projekt keretében készítettük. A projektek a Svájci-Magyar Együttműködési Program társfinanszírozásával valósultak meg.

Nagy Károly

Harkályok között

Objektív előtt

© Völgyi Sándor felvételei

A rendszeresen kint lévő dióra aztán néhány nagy fakopáncs is odaszokott. A dióval foglalkozó harkályok felidéztek bennem egy gyerekkori élményt.

NAGYON SZERETEM EZEKET a fantasztikus madarakat, sok gyerekkori madarászélményem fűződik hozzájuk. Éppen ezek miatt az emlékek miatt mindig örültem, amikor egy-egy harkály a fényképező elé került. De sajnos madárfotós tevékenységem elején ez vajmi kevésszer esett meg, legalábbis sokkal kevessebb, mint ahányszor azt szerettem volna. Elhatároztam tehát, hogy ezen mindenképp változtatnom kell!

2011/2012

Úgy döntöttem, hogy egy etetőt szereztem az ő fotózásukkal fogok tölteni. Azért, hogy ez így is legyen, a megfelelő módon előkészültem. A jó „harkályos” hely kiválasztása nem okozott nagy fejtörést, mert az egy évvel korábban kihelyezett itató építésekor is már nagy szerepet játszott a harkályok jelenléte. Szóval nem volt más dolgom, mint a már működő itatót ellátni egy etetővel is. Persze a szokásos napraforgós etető mellé a harkályoknak megfelelő eseséget is kiraktam. Faggyú, háj, dió is csábította őket. Az egész beülő rendszert

pedig úgy alakítottam ki, hogy az számukra kedvező legyen. Azt lehet mondani, hogy már a szezon kezdetén rákaptak a harkályok. Elsőként a közép fakopáncs. Egy délelőtti folyamán többször is megjelent egy-egy falat csemegére. Miközben élvezettel falatozott, nekem csak fényképezni kellett. A rendszeresen kint lévő dióra aztán néhány nagy fakopáncs is odaszokott. A dióval foglalkozó harkályok felidéztek bennem egy gyerekkori élményt.

Akkoriban tulajdonképpen semmi más nem érdekelt, csak a madarak. Minden szabadidőm, iskolai szünet azzal telt, hogy a madarak után jártam. Sok időt töltöttem a harkályok megfigyelésével is. Kerestem, és sokszor meg is találtam azokat az állandóan

használt „harkályműhelyeket”, amiket a madarak arra használtak, hogy a kikopácsolni kívánt diót, makkot, gubacsot megfelelően beszorítsák egy alkalmas kéregrepedésbe, ágvilágba. Nos, ezt a viselkedésformát szerettem volna fényképen is megörökíteni. Már csak egy kis trükk kellett, hogy a harkályműhelyt pont az objektív előtt alakítsák ki. Sikerült... Szóval harkályokban gazdagon telt a tél. De nem csak ők voltak a projekt célpontjai. A hasonló életmódot folytató csuszka is a terveim között szerepelt. A tél végére három példány is beszokott az etetőre. Akrobatikus mutatványokkal szórakoztattak, én meg élveztem a lehetőségét, hogy a közelükben lehetek. Ügyességüket a következő kis történet is igazolja. Az etető körüli nagy jövés-menés a karvalyt is az etetőhöz csábította. Megesett, hogy naponta többször is próbálkozott a zsákmányszerzéssel. Amikor megjelent, mindenki fejvesztve menekült a közeli bokrok sűrűjébe. Egy alkalommal pont akkor érkezett, amikor az egyik csuszka a harkálycsemegéből falatozott. Egy szempil-

lantás alatt üres lett a terep. Viszont a csuszka nem repült el, hanem villámgyorsan lefordult az ág alá, amin éppen felül falatozott, és alulról függeszkezdve hozzálapult az ághoz. Jó egy percig is eltartott, amíg így „beleolvadva” a környezetbe, fejfelé lógva, kémlelte a környéket. A karvaly hamarosan sikertelenül távozott, elmúlt a veszély. A csuszka is szép lassan felengedett mozdulatlanságából, és piciny araszolgatásokkal lejjebb és lejjebb csúszott, miközben fejét felemelve, kitekert testhelyzetben körülnézett. Kis körjárat volt csak, de bebizonyosodott, hogy a csuszka kicsoda hatalmas figura. Tele ötletekkel, tervekkel már alig vártam a következő telet, ami törvénytörően ismét eljött.

2012/2013

Hogy a fejemben már létező képek megszülessenek, a megfelelő előkészületeket ismét meg kellett tennem. Mivel a cél ezúttal elsősorban a nagytestű harkályok fotózása volt, a körülményeket is ennek megfelelően alakítottam. A fekete harkály az elmúlt egy-két év alatt már többször megkísérett, de még soha nem kerültem olyan helyzetbe, hogy fényképezhettem volna. Kemény dióknak bizonyult, hiszen a madáretetőhöz nem volt hajlandó odajönni, a madáritatónál pedig szintén nem sikerült elcsípni. Hát gondoltam, ha te nem jössz komám, majd megyek én hozzá! A fekete harkály szokása, hogy az erdőben lábom száradt, korhadó félében lévő fákhöz rendszeresen visszajár a bennük rejtőző rovarok miatt. Ezeket a fákat megfosztja a kérgétől, és ökolnyai lyukakat váj beléjük, miközben a tápláléka után kutat. Ezek a fák aztán kis idő elteltével az erdők jellegzetes pontjaivá válnak. Ha ilyet látunk, biztosak lehetünk benne, hogy a fekete harkály birodalmában járunk. Egy ilyen helyet szemeltem ki arra, hogy a nagy harkályt lencse végére kapjam. A Mecsek déli oldalában, egy cseres-tölgyesben találtam meg az ideálisnak látszó helyet. Öreg cserfa áll az erdő egyik sarkában. Már több éve elpusztulhatott, mert korhadó fáját a harkály már erősen megbontotta, és jórészt a kérgétől is megszabadította. A kiválasztott harkályos fát elkezdtem hát kenni az előző évben már bevált harkálycsemegével, és

„...a csuszka nem repült el, hanem villámgyorsan lefordult az ág alá, amin éppen felül falatozott, és alulról függeszkezdve hozzálapult az ághoz.”

margarinnal. Hagyományos madáretetőt nem is tettem a fa mellé, nem akartam, hogy a magányos természetű óriást a nagy zsvajjal járó madáretető elriassza. A fa mellé csupán egy leskunyhó került. Ez a két eledel nagyon hamar felkeltette a madarak érdeklődését. Már a szezon kezdetén odaszoktak a környékre a fakopáncsok. Az előző szezonban azt tapasztaltam, hogy a nagy fakopáncsok rendszerint elkergették kisebb rokonukat, ezért a közép fakopáncsról viszonylag kevés fotó készülhetett akkor. Úgy tűnt ezúttal nagyobb szerencsém volt. Egy december végi napon szép ajándékot kaptam a közép fakopáncsoktól. Aznap nehéz felhők lepték el az eget,

Nagy fakopáncs

hideg eső verte a leskunyhó tetejét. A néha felerősödő szél becsapta az esőcseppeket a les ablakára is. Nem volt jó az idő. Egy dolog azonban feledtette a komor időjárást. A les előtt közép fakopáncs mozgott. Ennek fényében azért egészen más-ként festett a dolog. Többször megjelent a beszállón, csipegetett a harkálycsemegéből, majd elrepült, hogy 10-15 perc múlva újra visszatérjen. A beszállófán megpihenő harkályt volt idő alaposan szemügyre venni. Az eső csak esett rendületlenül, néha átcsapott havas esőbe is, de a kis harkály türe békésen, kicsit felborzolva tollait. Percek teltek el így, méla nézelődésben. A harkály az erdőt kémlelte, én meg a harkályt. Megkapó pillantok voltak. Hasonló élmények mellett telt az idő, szépen alakult a harkályos projekt. Azonban az előző évi eset hamarosan megismétlődött. A harkálytetőnél változtak az erőviszonyok. Az eddigi békés órákat eszeveszett kergetőzés, erőfitogtatás váltotta fel. A harkálycsemegére bejáró hím nagy fakopáncs úgy döntött, hogy minek megosztani a táplálékot másokkal, ha saját magának is megtarthatja. Ezért hát minden madarat, ami leszállni merészelt, elkergettett. Csuszka, cinege, közép fakopáncs, nagy fakopáncs nem számított, mindnek mennie kellett. De mivel viszonylag sok madár látogatta a harkálytetőt, a terület újdonsült urának a táplálkozásra már nem is volt ideje. Sokszor nem is tudta hirtelen eldönteni, melyik madár nyomába eredjen, amikor egyszerre több cinege vagy harkály is leszállt. Ilyenkor csak farkát szétárva, szárnyait leeresztve, dühösen forgolódott, majd a legközelebbi madár után vetette magát. Szóval a harkályos lesben töltött idő alatt mindig volt valami néznivaló, valami érdekes jelenet. Azon kap-

© Völgyi Sándor felvételei

Közép fakopáncs

tam magam, hogy lassan ennek a télnek is vége lett. Február vége volt már. Az erdőben már mutatkoztak azok a bizonyos jelek, amik a tavasz közeledtét jelezték. A szezon a végéhez közeledett. Ez a tél végül is azt hiszem a közép fakopáncsról szólt. Nem is csoda, hiszen az öreg erdő tele van odvasodó, korhadó fákkal. A kistermetű, szép színezetű harkály pedig itt találja meg mindazt, ami neki kell. A nagy durranás azonban ezen a télen is elmaradt. A fekete harkályt nem sikerült lencsevégre kapni. A nyomok elárulták, hogy látogatta a les előtti táplálkozó fát. Rengeteg faforgács, és leesett kéregdarab fogadott többször is, amikor a leshez érkeztem. Azonban mindössze két alkalommal mutatta meg magát. Február végén, egy szép napon már készültem elhagyni a lest, mikor nem túl messziről felhangzott „krü-krü-krü” kiáltása. A nagy harkály felém közeledett. Pár másodperc múltán a beszállófán landolt. Szerencsétlenségemre az ellenkező oldalon. Semmit nem láttam belőle. Gyorsan kikukucsált jobbról, balról, aztán felkúszott pár méter magasra, ahol már nem láttam. Persze ez a kis közjáték annyira felcsigázott, hogy másnap ismét a lesben voltam. Ezúttal is jött a madár, de most egyből az öreg cserfa felső részére szállt, ahol azonnal elkezdte faragni azt. Kisvártatva a párja is megérkezett. Mintegy fél órán keresztül vésték, bontották a korhadó fát a les fölött. Hullott

a forgács, mint a jégeső, úgy verte a les tetejét a sok lehulló, kisebb-nagyobb fadarab. Majd megőrültem. Előttem van az a madár a párjával, amit annyira szerettem volna lefényképezni, és nem látok belőlük semmit. Szóval a helyszín telitalálat, azonban egy kicsit több szerencse talán elkel majd.

2013/2014

Ahogy az előző két szezonban, ezen a télen is előkészültem a már meg-

Hamvas Küllő

szokott módon a harkályok fotózására. Viszont úgy alakult, hogy mindössze egyszer, még a tél elején ültem csak a lesben. Sajnos, vagy inkább szerencsére, a párhuzamosan futó másik fotós projektem sikerei az összes fotózásra szánt időmet elvette.

Nem tudom, hogyan alakulnak a következő teleim, de az biztos, hogy ennyi harkályokkal töltött idő után is még rengeteg fényképezni valót tartogat ez a fajcsoport. A fekete harkály persze továbbra is a mumusaim között szerepel. Nagy valószínűséggel a téli etetés időszak nem alkalmas a nagy harkály fotózására. Nem érdekli a kirakott eleség. Ráadásul a jó öreg cserfa is megadta magát, a következő nyáron, egy nagyobb vihar nyomán, tövestül kifordult a földből, pont arra a helyre, ahol korábban a leskunyhó állt. Nem is mertem továbbgondolni. Így aztán más helyszín után kell majd nézmem, ha a nagy feketével kapcsolatban előrébb akarok lépni. Viszont a küllőkkel időközben szerencsém volt. Egy fantasztikusan sikerült őszi itatós időszak közelebbi kapcsolatba hozott velük. A hosszan tartó aszály a víz mellé parancsolta a zöld és hamvas küllőt is, aminek én persze határtalanul örültem. Talán a fekete harkállyal kapcsolatban is ez lesz az út, kit tudja...

Völgyi Sándor

Földikutya, mint sastáplálék?

Ami nem madár

AFÖLDIKUTYÁK A NYUGAT-PALEARKTISZ száraz, füves élőhelyeinek rejtett életmódú emlőállatai. Mivel gyakorlatilag egész életüket a felszín alatt töltik, nagyon ritkán kerülnek szem elé. Életmódjuk és ritkaságuk miatt a cibbeli kérdés meghökkenően hathat a földikutyát valamelyest is ismerők számára. A rangos *Mammal Review* folyóiratban magyar szerzők tollából frissen megjelent áttekintő közlemény azonban meglepő dolgokat tárt fel mind a földikutyákról, mind pedig a ragadozómadarak életében játszott szerepükről.

A földikutyák a talajlakó életmódhoz szélsőségesen alkalmazkodott rágcsálók. A mintegy arasznyi hosszú, hengeres testű állatok kiválóan alkalmazkodtak a felszín alatti élethez, ami testfelépítésükön is jól látszik. Lábaik rövidek, fejük lapos, ék alakú. Bundájuk szürkés színű és puha. Szemnyílást és fülkagylót nem találunk rajtuk, a farkuk alig észrevehető. Ugyanakkor szembetűnő nagyméretű, vésőalakú metszőfogaik, amelyek kilógnak a szájukból és a járatás nélkülözhetetlen eszközei. Otthonuk a felszín alatt épített járatrendszer, amelynek teljes hosz-

za a száz métert is meghaladhatja. Természetes élőhelyeik a nagy kiterjedésű füves területek. Növényi étrenden élnek, gyökereket, gumókat és hagymákat fogyasztanak.

A füves területek visszaszorulásával a földikutyák elterjedési területük jelentős részén drasztikus állománycsökkenésen estek át, így pl. hazánkban ma már csak töredék-állományokat találunk.

Földikutyák a felszínen

A földikutyák életük jelentős részét, ideális esetben az egészet, a felszín alatt kiépített járatrendszerükben töltik. Azonban számos megfigyelés bizonyítja, hogy olykor mégis a felszínre merészkednek. A megfigyelések alapján a felszínen történő mozgásnak oka lehet belvív, áradás, amely értelem-szerűen a járatok elhagyására kényszeríti az állatokat. Történhet táplálékosztás illetve táplálékgyűjtési céllal, ha például szélsőséges klimatikus események hatására a felszín alatt nem találják táplálékot, vagy nem képesek ahhoz hozzájutni.

Számos megfigyelés bizonyítja, hogy néha a földikutyák a felszínre merészkednek. Lent: A hermelin (képünkön), a menyét és a görények a föld alatti járatrendszerben is képesek a földikutyákra vadászni

© Matyikó Tibor

Az utóbbi esetben nagymértékű és tartós szárazság következtében annyira keménnyé szikkadhat a talaj, hogy abban járatokat építeni olyan mértékű energia-befektetéssel járna, ami miatt már megéri a veszélyt vállalva a felszínre jönni a táplálékért. Egyes esetekben a földikutyák a felszínen gyűjtenek száraz fűvet a fészekkamra kibéleléséhez.

A leggyakoribb ok, ami miatt földikutyákat találunk a felszínen, a fiatalok elvándorlása. Az önálló életet kezdő kölyköknek az anyállat rendszerint leválasztja a járatrendszerének egy kis részét, amiből kiindulva az utód képes önálló járatrendszert építeni magának, fokozatosan eltávolodva a szülői otthontól. Azonban ha erre valamilyen okból (például a túl nagy egyedsűrűség miatt) nincs lehetőség, akkor a fiatal állatok a felszínen vándorolva keresnek maguknak alkalmas helyet a járatrendszerük megépítéséhez. Arra nézve is vannak adatok, hogy ha két földikutya a felszín alatt véletlenül összetalálkozik és összeverekednek, akkor a vesztes fél gyakran a felszínre menekül, és így próbál minél gyorsabban eltávolodni fajtársától.

Eddigi ismereteink alapján tehát elmondható, hogy a földikutyák felszíni tevékenysége ritka jelenség, mely valamely speciális körülmény hatására következik be, és valószínűleg nem természetes velejárója minden földikutya életének.

Ellenségek a föld alatt és a föld felett

A felszín alatti életmód megóvjaa földikutyákat a legtöbb ragadozóval szemben. Ugyanakkor, mint azt láthattuk a földikutyák különböző okok miatt, olykor a felszínre merészkednek. E kiruccanások alkalmával ki vannak téve a ragadozók támadásainak. A különféle ragadozók földikutya állományokra gyakorolt hatása mostanáig szinte teljesen ismeretlen volt, amíg a fent említett, közelmúltban végzett összehasonlító tanulmány (mely 15 országból származó adatokat elemzett) fel nem hívta a figyelmet e veszélyforrás egyáltalán nem elhanyagolható voltára.

A rendelkezésre álló adatok alapján a földikutyákat szárnyas és szörmés ragadozók tizedelik a felszínen. Négy bagolyfaj (a kuvik, a gyöngybagoly, az erdei fülesbagoly és az uhu) esetében bizonyosodott be, hogy táplálékában megtalálhatóak a különböző földikutyafajok. A ragadozómadarak közül a dögkeselyű, a barna kánya, a parlagi-, a pusztai-, a szirti- és a héjasas, továbbá a gatyás-, az egerész- és a pusztai ölyv, valamint a kékes rétihéja esetében nyert igazolást, hogy alkalmanként vagy rendszeresen földikutyákat is fogyaszt. A fenti fajokon kívül néhány szemfüles madárfaj kapcsán (mint például a szarka vagy a dolmányos varjú) is megfigyelték, hogy elkapják a felszínre tévedt példányokat. A szörmés ragadozók közül a róka és számos menyétféle (menyét, hermelin, nyest, házi-, molnár- és tigrisgörény) esetében nyert bizonyosságot, hogy a földikutya is szerepel a táplálékában. Ezek mellett a vadállatok mellett házi kedvenceink közül a kutyák és a macskák, elsősorban a pászorkutyák és kivadult, kóbor macskák tizedelik a felszínre tévedt földikutyákat.

De az összegyűjtött adatok és megfigyelések szerint nemcsak a felszínre látogató földikutyáknak van félnivalójuk. Megfigyelések támasztják alá azt a feltételezést, hogy a menyétféle kisragadozók nem csak a felszínre tévedt földikutyákat kapják el, de a járatrendszerbe is behatolnak és a felszín alatt is vadásznak földikutyákra.

Veszélyeztetett ragadozó veszélyeztetett zsákmánya

A földikutyák eddig gondoltnál magasabb aránya bizonyos ragadozók táplálékában, további érdekes

A felszín alatti életmód megóvjaa földikutyákat a legtöbb ragadozóval szemben. Lent: Helyenként a pusztai ölyvek táplálékának majdnem felét a földikutyák teszik ki

is feltételezték, hogy a földikutyák elsősorban éjszaka hagyják el járatrendszerüket. A legfrissebb eredmények szerint ugyanakkor a nappali ragadozók legalább ugyanolyan mértékben fogyasztanak földikutyákat, mint a baglyok. Sőt, bizonyos területeken, ahol a földikutyáknak még erős állományai lehettek fel (például Kelet-Ukrajna) a fiókanvelési időszakban a parlagi sasok táplálékának harmadát, valamint a pusztai ölyvek táplálékának közel felét földikutyák adják! Mindez arra utal, hogy a földikutyák felszíni aktivitása nem kapcsolható egyértelműen az éjjeli órákhoz. A földikutyák napi aktivitására vonatkozó vizsgálatok is azt mutatják, hogy a földikutyák sokkal inkább a nappali órákban aktívak, semmint éjnek idején. Egy további kutatás pedig jelentős egyezést talált az adott területen élő földikutyák bundájának színárnyalata és a talaj színe között – vagyis azok a földikutyák sikerebbek, melyeknek a színe jobban hasonlít a talaj színéhez, azaz jobban el tudnak rejtőzni a nappali ragadozók elől, így nagyobb eséllyel túlélnek egy felszínre tett kirándulást.

© Kókay Szabolcs

kérdéseket vet fel. A földikutyákat fogyasztó ragadozók között ugyanis számos faj, globálisan vagy európai szinten, maga is veszélyeztetett. Ilyen például az uhu, a dögkeselyű, a barna kánya, a szirti-, a parlagi és a héjasas, a pusztai ölyv vagy a kékes rétihéja, az emlősök közül pedig a molnár- és tigrisgörény. E fajok túlélésében, szaporodási sikerében a földikutyáknak, mint táplálékforrásnak is meghatározó szerepe lehet. A földikutyákat felszínre kényszerítő környezeti hatások némelyike (árvíz, extrém szárazság) a felszínlakó kisemlősöket is megtizedeli, így a földikutya, mint táplálékforrás egy táplálékhiányos időszakban jelenik meg. Ez kulcsfontosságú lehet egy-egy veszélyeztetett ragadozó adott évi szaporodási sikerének szempontjából. Azonban a Kárpát-medence bennszülött földikutyafajai maguk is a térség legveszélyeztetettebb gerincesei közé tartoznak, melyek a közvetlenül a kihalás szélére sodródtak, megmentésük pedig óriási kihívást jelent a szakemberek számára. Kelet-Európában és a Közel-Keleten ugyanakkor számos földikutyafaj még ma is tömegesen mondható, ahol pedig nagy földikutya-állományokat találunk, a felszínen mozgó egyedek is sokkal gyakoribbak. Ez megmutatkozik a ragadozók táplálékspektrumában is. Jól példázza ezt, hogy hazai kutatók a parlagi sas állományfelmérése során a törökországi Bolu megyében azt találták, hogy a még érintetlenebb pusztai élőhelyeken a földikutyák a zsákmány egyötödét tették ki, míg a közeli művelt mezőgazdasági területeken költő pároknál teljesen hiányoztak a táplálékból.

A földikutyák jelenléte a felszíni ragadozók táplálékában e különös rágcsálók mindaddig ismeretlen, ugyanakkor igen fontos, a sztyepi ökoszisztémában betöltött ökológiai szerepére is felhívja a figyelmet, és egyúttal jól mutatja, milyen fontosak a nagy egyedszámú, stabil földikutya állományok a nyílt, füves ökoszisztémák egészséges működése szempontjából.

Németh Attila, Hegyeli Zsolt, Horváth Márton, Csorba Gábor

Kitaibel Pál és a földikutya

Vakanda, fogasvakony vagy vakegér

KITAIBEL PÁL (1757–1817) az egyik legsokoldalúbb és legnagyobb hatású magyar természettudós. Méltán és büszkén vallja számos tudományterület saját kutatójának. Először ő állította elő a nehézfémek zsírsavakkal alkotott sóit, elsőként használta fehérítésre a klórmentes, a nagybörzsönyi ezüstércben pedig addig ismeretlen elem (a tellúr) jelenlétét mutatta ki. Elvégezte az akkori Magyarország szinte minden ásványvizének kémiai analízisét. A földregésztanban elsőként határozta körül vonallal az egyenlő mértékben megrázott területeket. Tevékenysége kiterjedt a cukorgyártási és szeszfőzési kísérletektől a salétrom-, szóda- és timsógyártáson át a néprajzi, hely- és ipartörténeti adatok gyűjtéséig. Állattani munkásságából e cikkben a földikutyával kapcsolatos vonatkozóakat tekintjük át.

Kitaibel hagyatékban található egy *Animalia Hungariae* (Magyarország állatai) című iratcsomó, amely alapján valószínűnek látszik,

hogy Kitaibel a *Physiographia Hungariae* címen tervezett – a Magyar Birodalom természeti viszonyait jellemző –, de sajnos valóra nem vált művében a faunát is be akarta mutatni. Útinaplóiban legtöbbször a gazdasági jelentőséggel rendelkező állatokról találunk információkat. Emellett egyes ritkábbnak vagy érdekesebbnek vélt fajokat részletesebben is ismertetett. Legbehatóbban a gerincesekkel (főleg halakkal, hüllőkkel és emlősökkel) foglalkozott. E csoportokban több ízben a tudomány előtt korábban ismeretlen fajt is találni vélt, és véleménye több esetben (például pannongyík, güzüeger, Petényi-márna) beigazolódott.

Gombocz Endre és Tasnádi Kubacska András úgy vélték, hogy Kitaibel volt a napjainkban földikutya (*Nannospalax superspecies leucodon*) első tudományos leírója. Ennek a tévedésnek az alapjául talán Petényi „a fogas vakony”-ról szóló dolgozata ill. annak nyomán Méhely Brehm-fordítása (*Az Állatok Világa* II. kötet) és

A földikutya

Az eurázsiai sztyeppék jellegzetes, földalatti életmódú rágcsálója. Kifejlett példányai mintegy 20 centiméter hosszúak, testük hengeres, bundájuk lágy és tömött. Fülkagylói hiányoznak, szemeit pedig bőr és szőr takarja. Talajfelszín alatti járatait szájából kiálló hatalmas metszőfogaival ássa. Gyökerekkel, gyöktörzsekkel, gumókkal és hagymákkal táplálkozik; szívesen fogyasztja például a mezei iringó, ökörfarkkóró, vadmurom, hosszú zsurló és egyes fűfajok talajbéli szerveit, de nem veti meg a burgonyát és a hagymaféléket sem. Igen lassan szaporodó faj: a nőtények évente egyszer, legfeljebb két kölyköt hoznak világra. Kitaibel korában hazánkban még nem volt ritka, mára azonban vérsen megfogyatkozott; csupán a Duna–Tisza között és a Tiszántúlon maradt fenn néhány kis egyedszámú, veszélyeztetett népsége. Megfogyatkozásához korábbi pusztításán kívül elsősorban a 19–20. században a szántóterületek térnyerése, a mélyszántás terjedése, majd a legelők területének csökkenése járulhatott hozzá. Újabb vizsgálatok alapján hazánkban 4 egymáshoz külső megjelenésében és életmódjában nagyon hasonló, de genetikailag izolált faj (*Nannospalax hungaricus*, *N. transsylvanicus*, *N. montanosyrmienensis* és *N. syrmienensis*) volt őshonos. Kitaibel minden bizonyítással többükkel találkozott. Hazánkban mindegyikük igen veszélyeztetett és fokozottan védett állat.

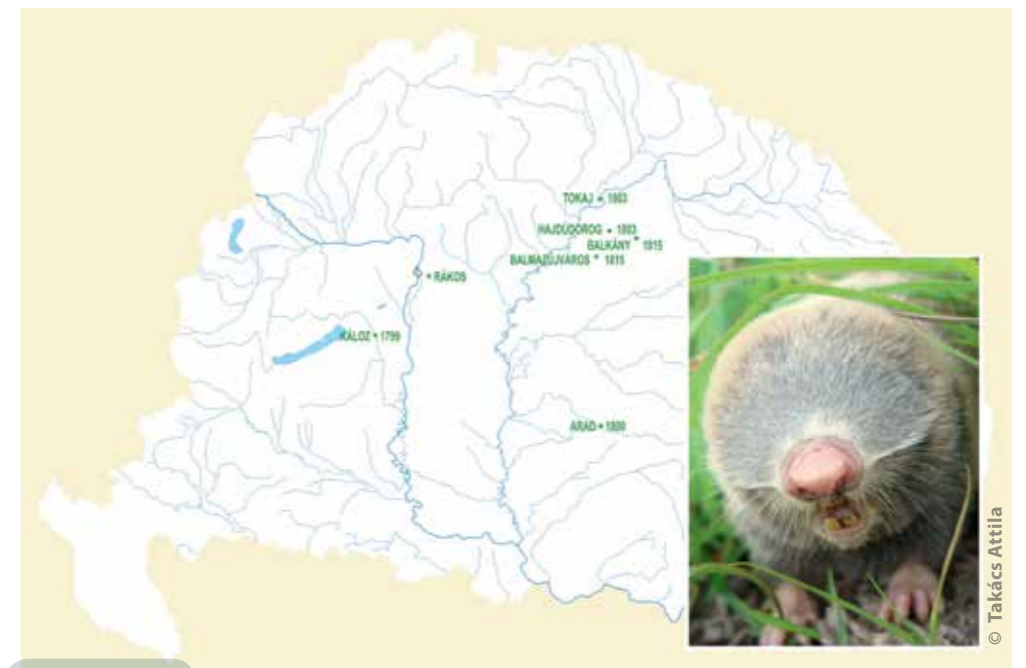
Jellegzetes földikutya-élőhely – a faj jelenlétét bizonyító földtúrásokkal

Tokaj és Hajdúdorog mellett is ráakadt. Kéziratának tanúsága szerint igen behatóan megfigyelte, fogságban is tartotta, és róla részletes latin nyelvű leírást is készített. Kéziratában *Mus typhlus* néven szerepel, és kiderül, hogy az állattal kapcsolatos irodalmat (Pallas, Buffon) is ismerte, sőt különböző szláv népi neveit (*Szlepecz*, *zemni Kutsche*, *Pieszek ziemny*, *Sinskaë*

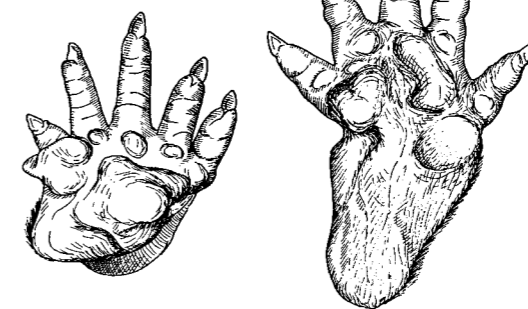
Schtschenje) és Arad környéki magyar nevét (*Földi kutya*) is feljegyezte. Az 1803-ban Tokaj mellett megtalált nőtény példányon érdekes elősködőket is megfigyelt: különleges bolhát és kicsi, fehéres színű tetűt. Maga németül itt *Erdhund*-ként jegyzi fel, de megjegyzi, hogy a helyiek *Vakanda*-ként emlegetik, de ez az elnevezés téves, mert az a *Maulwurf* (vakond)

Vásárhelyi írásai szolgálhattak. E forrásokban ugyanis az olvasható, hogy a földikutyát hazánkban Kitaibel Pál és Ocskay Ferenc „fedezte fel” 1820 táján. Petényi és őt követve Méhely Lajos, valamint Vásárhelyi István tehát azt vetették papírra, hogy hazánkban ki találta meg és nem pedig azt, hogy ki írta le a tudomány számára. Egyébként az 1820-as dátum két ok miatt sem állja meg a helyét. Egyrészt Kitaibel már 1799-ben megismerte az állatot a Fejér megyei Káloz környékén, másrészt 1817-ben elhunyt. A fogalmazás egyébként sem egyértelmű abban a tekintetben, hogy Kitaibel és báró Ocskay együtt vagy egymástól függetlenül találták meg az állatot. Mindenesetre Kitaibel és Ocskay egymással cserekapcsolatban álltak, hiszen Kitaibel herbáriumában néhány Ocskay báró által Nyitra környékén gyűjtött növény is található.

A földikutyát hazánkban először (*Caniculus terrestris* néven) Johannes Grossinger jezsuita szerzetes, később világi pap említi 1793-ban Zala megyéből és Brassó vidékéről, az *Univerſa Historia Physica Regni Hungariae* című művének I. kötetében. Kitaibel első alkalommal 1799. júniusában Káloz mellett találta, majd 1800-ban Arad mellől említette. 1803-ban

A specializált földikutya végtagjai

neve. Valószínű, hogy az útinaplóiban néhol (például Balkány és Balmazújváros mellett) *Blindmaus* (vakegér) néven szereplő állat szintén földikutya. Sadler József néhány kéziratban maradt, emlősökre vonatkozó feljegyzésében pedig „*Marmota Typhlus*, *Földi-kölök*” néven szerepel, és eszerint Kitaibel megtalálta a Rákoson is.

Molnár V. Attila

Az év vadvirága: a kockásliliom

Az év
vadvirága

© Nagy Timea és Simán László felvételei

A 2016-OS ÉV VAD-VIRÁGA, a mocsári kockásliliom (*Fritillaria meleagris*) nemzetségének tudományos nevét (virágainak alakja alapján) az ókori rómaiak által *fritillus*-nak nevezett kockavető pohárról kapta, míg faji elnevezését a gyöngytyúk (*Numida meleagris*) tollazatához hasonló mintázatának köszönheti. A magyar népi nyelvben, ugyanerre a rajzolatra utalva ostáblás (azaz sakktablás) liliomnak is nevezik, de bókoló, harang alakú virága miatt kongóvirágnak is hívták. Mivel tavaszi virágzása nagyjából egybeesik a kakukk érkezésével és első megszólalásával, kakukkvirág néven is ismert. Élőhelyére utal a kotulilium, a bíbictojás és bébicvirág elnevezés is: általában magas humusztartalmú, gyakran tőzeges talajú élőhelyeken, liget- és láperdőben, valamint tocsogós mocsár- és lápréteken fordul elő. A svédek úgy tartják országukban a kockásliliom a háromkorona-háború óta fordul elő: a harcok során elesett dán katonák nyomán piros, a svédek után fehér virágok bújtak elő a csatamezőn. Angolszász nyelvterületen leprás liliomnak és Lázár-

harangnak hívják. A középkorban a leprás betegeket az ápolásukra létrehozott ún. Lázár házakba (a Szent Lázár Lovagrend kórházaiba) szállító kocscikat csengőszerű kísérette, ami egyszerre figyelmeztetett a fertőző beteg közeledtére és az ápolókat szolgáló adományok gyűjtésére. Az utóbbi szimbolikával összefüggésben Vita Sackville-West, angol költő és novellista "*baljós kis virágnak*" illetve "*a hanyatlás gyászos színének*" nevezte a kockásliliomot. Növényünk iránt jobb érzéseket táplálnak például Horvátországban, ahol virágaiban a nemzeti címer piros-fehér négyzetekből felépülő mintáját vélik felfedezni. Dekoratív megjelenése miatt szerepel Zalaistvánd község címerében.

Hagymás, élő faj. Virágai hazánkban jellemzően március végén és áprilisban nyílnak, ezek megporzásában

Zalaistvánd címere – a kockásliliommal
Lent: A császárkorona az év vadvirágának kertekben gyakran látható rokona

© Molnár V. Attila

különböző hártvászárnyú rovarok, főként poszméhek vesznek részt.

Magjai szél vagy víz útján terjedhetnek. Hazánkban a Dunántúl déli és nyugati részén valamint az Észak-Alföld és az Északi-középhegység néhány pontján fordul elő. Korábban előfordult, hogy virágait csokrokba szedték, piacokon árulták ám a törvényes oltalomnak és a természetvédelem erélyes fellépésének köszönhetően ez ma már nem jellemző. Állományai megőrzésének kulcsa az élőhelyeinek fenntartása, illetve szaporodási feltételeinek biztosítása: például a számára otthont adó gyepeket nem szabad termésérés előtt kaszálni. Fontos, és a védelem szempontjából sem közömbös feladat az ismeretterjesztés is. Ezt a célt szolgálják például a Beregben évről évre megrendezett és mára igen népszerűvé vált kockásliliom-túrák.

Hazánkban 1982 óta védettséget élvez, pénzben kifejezett értéke 50 000 Ft.

Készült a Nemzeti Tehetség Program támogatásával

Takács Attila, Nagy Timea

© Rakásnyí Zsolt

Vízibb, mint a vízisikló – 2016 hullője, a kockás sikló

Az év hullője

© Babocsay Gergely

OLYKOR, AMIKOR EGY kellemes kora nyári reggelen a kihajózni készülő balatoni vitorlárók leemelik a ponyvát a vitorláról, egyszerre 6-8 kígyó csusszan alá a vízbe. Kígyó! Sikló! Jaj! – kiált a megrémült bámszokó. Á! Csak vízisikló. – válaszol megnyugtatólag egy tapasztalt balatonozó a szomszéd hajóról. Réműltre valóban semmi ok, de a csípőből érkező herpetológiai szakértés sem helytálló. Az esetek többségében a Balatonparton nem vízisiklóval, hanem közeli rokonával a kockás siklóval találkozhatunk.

Vízisiklók népes (al)családja

A hazánkban is előforduló kockás sikló és a vízisikló a valódisikló-félék családján (Colubridae) belül a vízisiklófélék alcsaládjába (Natricinae; bár vannak akik önálló családnak /Natricidae/ tekintik) tartoznak. Mindketten vízhez kötődő siklók, de csak egyikük – a vízisikló – viseli Magyarországon ezt a fajnevet.

A család magyar neve is vízhez kötött életmódjukra utal. Táplálékukat elsősorban halak és a két-élűek teszik ki. A vízisiklófélék Eurázsiai, Afrikai és Észak-Amerikában széles körben elterjedtek. Európában csak három fajuk található meg, mindegyikük a *Natrix* nemzetségbe tartozik. Észak és Közép-Amerikából közismertek a hazai hobbi hullótartók körében is népszerű *Thamnophis* (szalagosiklók) és *Nerodia*-fajok („amerikai vízisiklók”).

Vízisiklók Európában

Európában tehát három vízisiklóféle fordul elő: a vízisikló (*Natrix natrix*) és a kockás sikló (*N. tessellata*) hazánkban is megtalálható, a viperasikló (*N. maura*) Délnyugat-Európában honos. Feltételezhető, hogy a három faj közös őse 15-20 millió évvel ezelőtt Ázsiában alakult ki, majd onnan hódították meg jelenlegi hazáikat, miközben önálló fajokká fejlődtek.

A kockás sikló alapszíne sokféle árnyalatot vehet fel, de alapvetően szürkészöld, sárgásbarna vagy barna, sötét (barna, sötétszürke, esetenként fekete) pepitamintázattal.

© Zsoldos Márton

A kockás siklóval Dél- és Kelet-Közép-Európában, Nyugat-Ázsiában Kínáig, délen pedig az egyiptomi Nílus-deltáig találkozhatunk vele, de előfordul kisebb vízfolyások, patakok mentén is. Gyakran figyelhetők meg a Balaton vagy a Velencei-tó sziklálakkal kirakott partvonalán, ahol fejüket éppen csak kidugják a vízből, hogy levegőt vegyenek, de többnyire a víz alatt vagy árnyékban, tükröződés mentes helyeken lesik a közelben úszkáló zsákmányállataikat (felül nyíló orrnyílásai és a magasan ülő szemek ehhez a viselkedéshez idomultak).

A három fajnak van egy markáns közös jellemzője: ha megijeszítik őket, kloákájukon keresztül jellegzetes, átható, kellemetlen szagú váladékot ürítenek. A bűzös folyadékot, ha egyszer az ember kezére került, igen nehéz lemosni, még szappanos kézmosás után is érezhető. Ha a váladék nem ér el hatást, előfordul, hogy holtan tettetik magukat. Érdekes viszont, hogy más kígyókkal ellentétben csak nagyon ritkán harapnak védekezésékképp.

Alul-felül pepita

A kockás sikló gyakorlatilag szem számára összetéveszthetetlen más kígyókkal. Alapszíne sokféle árnyalatot vehet fel, de alapvetően szürkészöld, sárgásbarna vagy barna, sötét (barna, sötétszürke, esetenként fekete) pepitamintázattal. Innen a név „kockás”. A foltok időnként hiányoznak. Az oldala gyakran

kissé füstös, barnásan márványozott, mintha megpörkölt volna. Ritkán előfordulnak teljesen fekete példányok is. A has alapszíne sárgás, narancssárgás vagy rózsaszínű, de lehet egészen világos, majdnem fehér, rajta sötét, csaknem fekete, zongorabillentyűzetre vagy pepitamintázatra emlékeztető foltozással. A fej hosszúka rombusz formájú, dülledt, relatíve magasan ülő szemekkel. Orrnyílásai is az orr felső részén nyílnak. A nőstények nagyobbak és robusztusabbak, mint a hímek.

A vízisikló hátmintázata sokkal változatosabb, mint a kockás siklóé, de vannak egyedek, amelyek hasonlóan barnászöldes alapon, pepitamintázatot viselnek, emiatt a kevésbé tapasztalt hozzáértők néha ezeket a példányokat kockás siklóval vélik. A kockás siklóval szemben azonban a vízisikló hazánkban majd mindig jellegzetes sárga és fekete félhold alakú tarkó-foltot visel. A vízisikló és a kockás sikló hasmintázata nagyon hasonló, bár a vízisiklónál az alapszín inkább csak fehér vagy sárgás.

Szinte mindig vízben

A kockás sikló alig-alig távolodik el a víztől. Elsősorban kiterjedt víztestek, nagyobb folyók és tavak partján találkozhatunk vele, de előfordul kisebb vízfolyások, patakok mentén is. Gyakran figyelhetők meg a Balaton vagy a Velencei-tó sziklálakkal kirakott partvonalán, ahol fejüket éppen csak kidugják a vízből, hogy levegőt vegyenek, de többnyire a víz alatt vagy árnyékban, tükröződés mentes helyeken lesik a közelben úszkáló zsákmányállataikat (felül nyíló orrnyílásai és a magasan ülő szemek ehhez a viselkedéshez idomultak).

Helyenként tömeges. Janisch Miklós zoológus, a kígyók „nagy öregje” gyakran emlegette, hogy egykor a tihanyi Limnológiai Kutató Intézetben csak bele kellett markolni a parti kövek között fodrozódó vízbe, és egy köteg kockás siklót tudott kiemelni az ember. Valóban, ott, ahol megfelelőek a körülmények és különféle halivadékok vagy snecicsapatok forgolódnak a partszegély felmelegedő vizében, szép számmal gyűlnek össze kockás siklók is. A vízben nagy távolságokat is meg-

© Selmezy Kovács Ádám

A kockás sikló jellemzően halakkal táplálkozik, e képen épp egy selymes durbincs az áldozata
Lent: A rokonfaj, a vízisikló elkülönítő bélyege a sárga tarkófolt

tesznek, miközben időnként megpihennek és napoznak a víz színén. Ha azonban szárazulatra bukkanak, szívesen kúsznak ki rá. Ebből néha kalamajka keveredik, mert a gumimatracon napozó gyanútlan strandoló épp oly csábító lehet, mint egy úszó fatörzs. Az ijedség ilyenkor egyik részről sem marad el. Rossz időben üregekben, más állatok járataiban rejtőznek, de ha a gyomruk tele, szívesen másznak fel fák ágaira vagy a nádra napozni. Melegebb nyári napokon éjszaka is aktívak. Az ember közelsége nem zavarja

őket, még a legforgalmasabb strandokon is ott bujkálnak a kövek között, bár a reggeli, kevésbé zsúfolt órákban jobban mutatkoznak, később – a meleg miatt is – inkább behúzódnak a kövek közé, ahol a strandolók többsége észre sem veszi őket.

A kockás sikló tápláléka szinte kizárólag halakból áll. Emiatt régebben károsnak tartották a halállományra nézve. Úgy tűnik azonban, hogy elsősorban a gazdaságilag jelentéktelen halak teszik ki zsákmányának zömét.

A párzásuk tavasz elejére-közepére esik. A nőstények tojásaikat tavasz végén, nyár elején rakják le meleg, páras helyekre: nádtörmekbe, rőzsekupacokba, komposzt-dombokba, fatörzsekbe, üregekbe, olykor akár kisebb házak nádtetője alá is. A kis siklók nyár végén vagy ősz elején kelnek ki; ettől a pillanattól kezdve teljesen önállóak.

Zemplén – 2016. június 20-26.

HERP TÁBOR

További info: www.khvsz.mme.hu

Természetvédelem

A kockás sikló, mint minden két-élű és hullő Magyarországon és Európában, védett. Természetvédelmi értéke 25.000 forint. Sajnos, az élővilág általános pusztulása a kockás siklót sem hagyja érintetlenül. Magyarországon még viszonylag gyakori, de a vizes élőhelyek leromlása rosszul érinti a hazai állományait is. Különösen a vízpartok átalakítása, a mesterséges partoldalak építése az, amely a megfigyelt csökkenést eredményezte. A nagy sziklálakkal mesterségesen kikövezett partok néhol jótékonyan hatottak a fennmaradásukra, de a strandokká alakított partszakaszok már nem felelnek meg nekik. Különösen ott vannak veszélyben, ahol a telelőhelyek a vízparttól távol esnek, és nagy távolságokat kénytelenek megtenni a nyári rezidenciájuk és a téli pihenőhelyük között. Ilyenkor sokuk utakon leli halálát. Egy aggasztó, új partgyepezési technológia úgy tűnik, szinte maradéktalanul képes elpusztítani egyes állományokat: a meredek partoldalon, a gyeprögzésre szolgáló sűrű, kétrétegű műanyag hálóba a kígyók belegabalyodnak, és a tűző nap vége a megbéklyózott állatokkal. E technológia alkalmazását hullők által lakott partszakaszokon mindenképpen kerülni kell. Ez a kevésbé ismert, mégis kimondottan érdekes kígyófajunk tehát megérdemli a figyelmünket. Szeretnénk, ha 2016-ban minél többen megkedvelnék ezt a kissé titokzatos hullőt.

A kockás sikló hazai elterjedésének pontosabb megismerése érdekében minden lelkes amatőr hullőmegfigyelőt arra kérünk, hogy ha ilyen kígyót lát, megfigyelését rögzítse az MME Kétélű- és Hullővédelmi Szakosztályának Kétélű- és Hullőtérképező honlapján (<http://herp.mme.hu/>).

Babocsay Gergely

mYnest, a természetfotós játszótér

Környezeti
nevelés

© Lukács József felvételei

Gyerekek szobafogságban

A múlt század végén, elsősorban a tengerentúlon egyre többen figyeltek fel arra, hogy a városi létforma és ezzel együtt a technikai eszközök nyújtotta kikapcsolódási lehetőségek mennyire elvonják a gyermekeket a szabadban végezett önfeledt játéktól, a természet felfedezésétől. Míg korábban azért zajlott a generációk közötti harc, hogy a gyerekek jöjjenek be végre vacsorázni, ma sokszor azzal van probléma, hogy az ifjúság nem akar kilépni a szobából. Ott nyomkodik a kutyáját.

Természethiány, mint lehetséges betegség

Az USA-ban élő Richard Louv újságíró több mint egy évtizeden keresztül kutatta a gyermekek szabadidős szokásait, keresztül-kasul utazva ezert az államokat. Tapasztalatait a 2005-ben megjelent nagy sikerű könyvében osztotta meg. A Last Child in the Woods (Az utolsó gyermek az erdőben) címmel megjelent műben Louv használta először a "természethiány okozta rendellenesség" kifejezést. A szerző kutatásaira alapozva meg-

állapította, hogy a kutyákkal töltött idővel egyenes arányban növekszik a gyermekek körében a különböző viselkedési problémák gyakorisága. Ezt a meglátását azóta számos kutatás alátámasztotta: miszerint a természetben szinte alig játszó gyerekek nagyobb arányban küzdenek figyelemzavarral, szorongással, depresszióval, valamint rosszabbul kezelik a kihívásokat és a stresszes helyzeteket.

A mYnest születése

A mYnest természetfotós játszótér Máté Bence világhírű természetfotós szakmai támogatásával több éves fejlesztés eredményeként született meg. Bencét élménycentrikus iskolai tapasztalatai indították el a fotózás és a természet szeretete felé. A készítő a Bence által kikísérletezett lesek egyszerű tulajdonságait gyűrték össze a játszótérépítésben eltöltött több, mint egy évtizedes tapasztalataikkal, az eredmény pedig egy magas minőségben előállított, teljesen egyedül oktató- és játszószerkező lett. A fejlesztőcsapat célkitűzése egyszerű volt: a virtu-

Ha módunkban áll saját kertünkben játszótér felállítani, a mYnest kitűnő választás lehet.

Mynest fejlesztése számokban:
5 év
8736 munkaóra
5 prototípus

ális világból a természet valódi értékeihez találjanak vissza a gyerekek.

Egy saját természetbarát fészek

A mYnest nem csupán egy játszótér, ennél sokkal több. Végigkíséri gyermekeinket a kisgyermekkoról egészen a középiskolai évekig. Ha módunkban áll saját kertünkben játszótér felállítani, a mYnest kitűnő választás lehet. A hagyományos játszótéri funkciók mellett (hinta, mászófal, létra stb.) speciális funkciókkal is felszerelt torony lehetőséget biztosít már a legkisebbek számára is, hogy játékos módon megismerjék a természet szépségét, és megtanulják annak védelmét is. A szabad levegőn végzett, felszabadult játék jó hatással van a kicsik testi-lelki fejlődésére egyaránt. A természetben átélt élmények javítják a gyermekek koncentrációs képességét, fejlesztik a társas képességeiket, valamint javul a szüleikkel való kapcsolatuk is. Kisiskolás korban előtérbe kerül a megfigyelés, a tanulás, az ismeretek rendszerezése. A fotózás, a megfigyelések rögzítése, a határozókönyvekben való eligazodás még szülői

segítséget igényel, így a mYnest professzionális madárles lehetőséget teremt közös családi programokra is. A speciális detektívüvegnek köszönhetően a gyermekek közelről figyelhetik meg a természet csodáit úgy, hogy az előttük szorgoskodó állatok ebből szinte semmit nem vesznek észre. A felfedezés, rácsodálkozás öröme, a természet harmóniájának felismerése, az évszakok gazdagsága mind maradandó élményt nyújthat az egész család számára.

A természetközeli oktatás eszköze

A mai oktatási rendszer sok esetben adós marad a kézzel fogható, tapintható, maradandó élményeket nyújtó ismeretátadással. A gyermekek számára nagy mennyiségű, sokszor a való élethez nehezen köthető információ-halmazt ad, ami nem nyújt biztos segítséget a mindennapokban való eligazodáshoz. Gyakorló pedagógusok előtt ismert, hogy egyes elvont fogalmak megértése milyen nagy erőfeszítést igényel a gyermekek részéről. Milyen különbség van például a környezetvédelem, mint elvont fogalom és a szemünk előtt repdeső szín pompás madarak védelme között. A mYnest oktató- és játszószerkező ennek a problémának az áthidalásában szeretne segítséget nyújtani a modern, élményközpontú oktatásban érdekelt óvodák, iskolák pedagógusai számára. A nyomtatott és digitálisan is használható munkafüzetek segítségével a mYnest egyéni madár megfigyelésre és kiscsoportos vagy szakcsoportos oktatásra is kiválóan alkalmas, könnyen a gyermekek kedvenc tantervévé válhat.

Nézzük meg közelebbről!

A torony felülről teljesen vízmentes, tartós zsindeborítással és bádoggal készült, ami megakadályozza a tető deszkázatának átázását. Az ajtó és a kis ablak nyitott állapotban is rögzíthető, és szinte teljesen fényzárolóan zárható, így a madarak nem látják a rájuk „leselkedő” fotós palántákat, miközben belülről, a detektívüvegen keresztül nagyon jól megfigyelhető és fotózható a környezet. A télen fűthető, csúszásmentes gumilappal burkolt toronyba mászófal, vagy létra segít-

séggel lehet bejutni. A határozókönyvek, jegyzetek, fotókellékek számára polc, a hosszabb megfigyelések kényelmessé tételéhez íves pad is került a lesbe. A gyermekbarát festékekkel kezelt mYnes torony kiegészíthető hinta és balkon modullal is, aljában egy nagy méretű homokozó is helyet kapott.

Digitális bennszülöttek: vissza a gyökerekhez!

Az iskolás, de gyakran már az óvodás gyerekek nagy része nemcsak ismeri, hanem rendszeresen használja is a digitális fényképezőgépet, kamerát, mobiltelefont, tabletet. Ezek használatát a szülők, pedagógusok egy része szívesen kizárná az életükből, míg mások a használat céljától függően ítélik meg, hogy hasznos-e az adott eszköz és szükséges-e. A mYnest természetfotós játszótér és az ahhoz kapcsolódó virtuális tanösvény és természetbarát közösség abban kíván segítséget nyújtani, hogy a virtuális világból a természet valódi értékeihez találjanak vissza a gyerekek.

Az etetőre szálló madarakat rendkívül közelről, azok természetes környezetében fotózhatják, és a képeket feltölthetik a mYnest applikációba (tervezett megjelenés 2016. március). A mobil alkalmazás segítségével megnézhetik és értékelhetik mások fotóit, jegyzeteit, a kvízkérdésekre válaszolva tanulhatnak és megoszthatják tapasztalataikat (madár) barátaikkal. Eközben pontokat kapnak, amit eleségre és más értékes ajándékokra tudnak beváltani.

Összefogassál a jövő generációért!

A mYnest folyamatos fejlesztését egyre több természetfotós, természetvédő, pedagógus támogatja ötle-

Az ajtó és a kis ablak nyitott állapotban is rögzíthető, és szinte teljesen fényzárolóan zárható, így a madarak nem látják a rájuk „leselkedő” fotós palántákat.

teivel és szakmai tapasztalataival. Ennek keretén belül az idei év elején az MME-vel közösen telepítettünk egy természetfotós játszótérrel a jász-sági Sasközpontban, melynek ünnepélyes átadására a januári Sasnapok alkalmával került sor. A központban az érdeklődők személyesen is kipróbálhatják a mYnest által nyújtott élményeket.

Célunk, hogy a természet és annak egyedülálló gazdagsága és szépsége a következő generációk számára is elérhető és élvezhető maradjon, hogy ezáltal gyermekeink sikeresebb, boldogabb és kiegyensúlyozottabb felnőttekké tudjanak válni.

Lukács József

A TERMÉKEINKET MEGTALÁLJA KIZÁRÓLAGOS,
SZAKKÉPZETT VISZONTELADÓINKNÁL, VALAMINT AZ
INTERNETEN A WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM OLDALON ➔

CL COMPANION *A MINDIG KÉZNÉL LÉVŐ TÁRS*

A természet megfigyelése során minden egyes pillanat számít, hiszen számos olyan ritkán felbukkanó faj létezik, mint a félnék jégmadár. Kompakt méretüknél fogva a SWAROVSKI OPTIK CL Companion távcsöveit mindig a keze ügyében tarthatja. Egyedi kialakításuk gondoskodik páratlanul egyszerű kezelhetőségükről, míg kiváló optikájuk rendkívüli, nagy fényerejű képet alkot. A robusztus felépítésű, rendkívül jó vízállóságú CL Companion távcsövekkel minden eshetőségre felkészülten figyelheti a természetet. Egy ilyen társsal az oldalán garantáltan lenyűgöző élményekkel lesz gazdagabb! Élvezze még jobban a pillanatot – a SWAROVSKI OPTIKKAL.

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI
OPTIK